Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 10.

Első konfirmációs *Ágendánk* (1751) *Piskárkosi Szilágyi Sámuel* névtelen munkája

Szövegkiadás, hasonmás

és tanulmány

Debrecen, 2007

Református szertartásaink történetében a 18. század változásai közepette különült el az először úrvacsorázó ifjak ünnepi istentiszteletének rendje. Ez a folyamat kötõdik Debrecen városának akkori vezetéséhez és a Református Kollégium tanáraihoz. Kihullott a tudományos és egyháztörténeti emlékezetből ez a mozzanat. Ezért közreadjuk ismét első *Konfirmációs Ágendá*nkat, lehetőség szerint tisztázva a keletkezés okát, a társadalmi körülményeket és a szertartás összefüggéseit.

Liturgiatörténeti az elsődleges szempont. Csatlakozik hozzá a társadalmi háttér, az egyházi tanítás, a régi nézetek említése, és természetesen a nyelvi szempont. Az avató szertartás keresztyén életünk jeles ünnepe, társadalmi, családi esemény, a vele járó döntés és elkötelezés keresztyénségünk pillére. Hátterében a keresztyénség kezdetének kérdései élednek föl időről időre.

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 10.

Első konfirmációs *Ágendánk*

(1751)

Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája

Szövegkiadás, hasonmás és tanulmány

Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta

Fekete Csaba

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár.

Kiadványok 10.

Szerkeszti A. Molnár Ferenc

Katekizmusi rövid oktatás

azoknak számokra, akik legelőször akarnak
az ÚRNAK SZENT VACSORÁJÁVAL élni,
és azon alkalmatossághoz intéztetett

Ágenda

(Debrecen, 1751)

Piskárkosi Szilágyi Sámuel

névtelen munkája

Sajtó alá rendezte, szerkesztette és
a kísérő tanulmányt írta
Fekete Csaba

Debrecen, 2007

Megjelent
Debrecen Város Önkormányzata, az Universitas
Alapítvány és az OTKA (K 69093) támogatásával

Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta

Fekete Csaba

Az *Utószó és nyelvészeti megjegyzések* című részt írta
A. Molnár Ferenc

Lektorálta A. Molnár Ferenc és ifj. Fekete Károly

ISBN 978–963–473–089–7

ISSN 1587– 6276

© Fekete Csaba

Kiadja
a Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények,
a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és
a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke

Felelős kiadó Laczkó Tibor

Készült a Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

Sokszorosító Üzemében

T a r t a l o m

A KIADÓK ELŐSZAVA 3

REFORMÁTUS KONFIRMÁCIÓS SZERTARTÁSUNK KEZDETE ÉS ÉRTELMEZÉSE 5

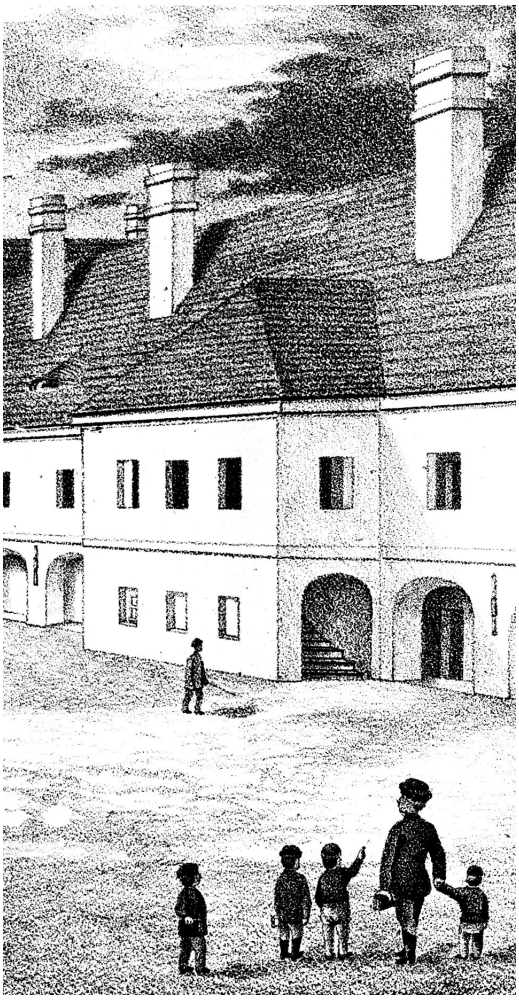
Első konfirmációs *Ágendá*nk kiadásai 10
Az *Ágenda* szerzője és angol mintája 12
Az *Ágenda* debreceni háttere 17
Elutasították-e reformátoraink a konfirmálást? 25
Fejedelmi példa 29
Konfirmálás a 19–20. században 31
Miért *szimbólikus?* 36
A szertartás jövője és az egykori társadalom példája 41

CATECHISMUSI RŐVID OKTATÁS: az első kiadás hasonmása 43–68

Az első kiadás átírásának szempontjai 69

KATEKIZMUSI RÖVID OKTATÁS ÉS ÁGENDA: átirat mai helyesírással 71–87

UTÓSZÓ ÉS NYELVÉSZETI MEGJEGYZÉSEK 89

Kisdiákok tanítójukkal a Debreceni Református Kollégium

régi épületének udvarán

A reformáció előtt épült udvari szárnyakat többször alakították, mai formára az 1870-es években építették át

(Kallós Mózes rajzának részlete**)**

Előszó

Fekete Csaba a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár munkatársa, aki egy, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén indult, régi magyar szövegek nyelvi és művelődéstörténeti magyarázatával, esetenként kommentált kiadásával foglalkozó program-ba kapcsolódott be. Az általa itt kiadott *Első konfirmációs ágen-dánk* nem csak egyháztörténeti szempontból jelentős, hanem az egyházi nyelvhasználat szempontjából is figyelemre mél-tó. Az annak idején több tízezer példányban kinyomtatott kis füzetből — hiszen intenzíven használták — mára egy-két példány maradt, ezért is indokolt az újrakiadás. A kommentált konfirmációs ágenda egyben interdiszciplináris munkálkodás eredménye is, amit a különböző intézmények együttműködése szintén jelez.

Mivel a témavezető munkahelye időközben megváltozott — a Debreceni Egyetemről a Miskolci Egyetemre került —, az együttműködő intézmények köre eggyel bővült, ami a jövőben tovább színesítheti az említett tudományos munkálkodást. Aminek egyébként eddig is voltak ehhez a régióhoz kötődései. A Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 3. száma, az úgynevezett Pataki ágenda (*Liturgia Sacræ Cœnæ …*) a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeivel, a 9. (*Liturgia Claudiopolitana*) velük és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutató-

intézetével együtt adatott ki. A *Sárospataki Füzetek,* a Sárospatakon és Miskolcon szerkesztett *Egyháztörténeti Szemle* pedig a debreceni munkacsoportnak is fórumot jelent.

Ezzel a kisded könyvvel a kiadó intézmények az eddigi együttműködést óhajtják folytatni, és továbbra is szorgalmazni az egyházi és világi szakemberek intenzívebb kö-zös munkálkodását.

G. Szabó Botond	Kovács Mária	A. Molnár Ferenc
gyűjteményi igazgató	tanszékvezető docens	egyetemi tanár
Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények	Miskolci Egyetem, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék	Miskolci Egyetem, Magyar Nyelvészeti Intézeti Tanszék

Református

konfirmációs szertartásunk kezdete és értelmezése

1751-ben jelent meg először református egyházunk konfirmációs *Ágendája*, szertartási cselekményeinek rendje, kiskátéval együtt. Debrecen vonzáskörében elterjedt a következő évek, évtizedek során, majd a nyomában kiadott hasonló kiadványok révén meg is gyökeresedett a 19. század elején mind Erdélyben, mind Magyarországon. Fő vonalaiban ma is változatlan ez a rend. Az értelmezés azonban ingadozik. Változó körülmények és gyarapodó vagy halványult ismeretek közepette a szertartási újítás szükségsze-rű. Főként azért, mert egy sor igen régi és megválaszolatlan kérdés kapcsolódik a konfirmáláshoz. Ezek a gyanútlan olvasónak, érdeklődő egyháztagnak, de még járatos szakmabelinek sem mindjárt tűnnek föl.

Az első kiadás címe (a hasonmásban a 45., az átírásban a 71. lapon látható):

CATECHISMUSI | RÖVID | OKTATÁS | Azoknak ſzámokra, a' kik | leg-elöſzör akarnak az URNAK | SZENT VATSORÁJÁVAL | élni, és azon Alkalmatos- | sághoz intéztetett | *AGENDA*. | [kerubfő]| DEBRETZENBEN, | [finom lénia] | Nyomt: MARGITAI JÁNOS ált. | 1751-dik Eſztend.

Előbb az *Ágenda* és a kiskáté kiadásait tekintjük át itt, kifejtve a megalkotás és az elterjedés vázlatos történetét meg a homályban maradt szerző kilétét.

A szertartási rendet tartalmazó könyvecske különféle kérdéseket vet föl. Választ kell találnunk arra, hogy miért nem jóval korábban alakult ki, illetve miért éppen ekkor és miért éppen Debrecenben nyerte el először itt megismerhető alakját? A szertartás történetéhez kapcsolódva érintünk néhány (a példának szánt vagy kötött liturgikus szövegében vagy sorai között rejtőző) alkotó elemet. Ezek vagy általában illetik a keresztyén tanítást, szertartást, magatartást, szellemiséget; vagy azért érdekesek, mert visszanyúlnak a refor-

máció koráig; és máig jelen vannak — észrevétlenül — a megfogalmazásban, a szertartás hazai történetében.

Summázzuk az önállósult szertartás kezdetéről vallott egyháztörténeti és szertartástörténeti álláspontot Czeglédy Sándor (1909–1998) utoljára átdolgozott kompendiumából: „A konfirmáció nálunk a XIX. század folyamán honosodott meg. De már Kis Gergely 1788-ban kiadott Ágendájában is van konfirmációi szertartás, amely nyilván külföldi minták után készült. Ez az Ágenda még nem használja a konfirmá-ció kifejezést, hanem »a keresztségben kötött szövetség megújításáról« beszél (Erneuerung des Taufbundes)”.[1]

Feltárul az alább vázoltakból, hogy nem ekkor, hanem évtizedekkel korábban kialakult és szertartási formát öltött a konfirmáció Debrecenben. Elgondolható, hogy nem csupán itt történt (helyi, egyházmegyei) szabályozás, hanem másutt is voltak régen elfeledett kezdeményezések. A példa aztán egyre szélesedő körben rohamosan terjedt. A helyi szokást hozták magukkal az ország távoli vidékeiről (Erdélyből és a Dunántúlról is) a Debreceni Református Kollégiumba sereglő diákok, illetve a hatást, a debreceni szokást vitték magukkal rektóriákra, parókiákra. A *kiskáté* és *Ágenda* közreadásának az a célja, hogy megvilágítsa ezt a folyamatot, és helyreigazítsa a tévedéseket.

Miért nem tudunk a reformáció első két vagy három századában konfirmáltakról? Többek között azért sem, mert csak 1741 után engedélyezte a birodalmi egyházpolitika protestáns anyakönyvek vezetését. Szórványosan a 16. századtól feljegyezték és a 18. században több helyen megörökítették az

[1] *Liturgika.* Debrecen, 1996. 114. (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Teológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei 8).

úrvacsorával először élők nevét, akik előbb kátét tanultak. Valószínű, hogy csak a gyülekezet előtti nyilvános szertartás kezdődött a 18. század közepén, illetve terjedt el a 19. század elején, és voltak előzményei. Szertartási maradvány lehet, hogy kézrátételkor helyenként térdelnek, Bánffyhunyad környékén mohakoszorúra. A szórványos adalékok gyűjtése a jövő új formáinak megalkotását színesítheti.

A tisztázás azért is szükséges, mert Kolumbán Vilmos József monográfikus igénnyel feldolgozta (Backamadarasi) Kiss Gergely életművét, valamint *Ágendá*jának történetét, pótolta a pályafutásával kapcsolatos hiányokat, helyesbítette a tévedéseket, közreadta az *Ágenda* előkerült eredeti (1786-os) kéziratát. A konfirmációs szertartás kezdeteit mégis változatlanul a szakirodalmi hagyomány szerint értelmezte.[2] Utalá-sok nyomán említi az 1751-es debreceni kátékiadást, de nem ismervén szerzőjét és a hozzá tartozó *Ágendá*t, a Kiss Gergelyét véli a legkorábbi konfirmációs *Ágendá*nknak.

Illyés Endre (1897–1962) tudott az első *Ágendá*ról. Szerzőjét nem ismerte. 1940-ben írt róla: „*Nálunk a debreceni református egyházé* az a dicsőség, hogy 1751-ben kiadja a jóideig normául tartott liturgiát, *ágendát* ilyen címmel: »Catechis-musi rövid oktatás, azoknak számokra, akik legelőször akar-nak az Úrnak szent vacsorájával élni; és azon alkalmatosság-hoz intéztetett ágenda.« A kis könyvecske előszava meg-jegyzi, hogy a külföldi eklézsiák liturgikus szokásából való a katekhizmus […] Ez az ország nagy részére normául szol-gáló ágenda a kerületi partikularizmus miatt *nem tudott teljes mértékben irányadó lenni*, sőt majd egy század telt el, míg a

[2] *Backamadarasi Kiss Gergely élete és munkássága különös tekintettel ágendájára.* Kolozsvár, 2005. 126.

konfirmáció minden egyházban meghonosodott."[3] A konfirmáció kezdete évtizedek óta közismert lehetne katekéták, egyháztörténeti és liturgiatörténeti érdeklődésűek előtt. Nem így van. Jövőbeli tanulságait sem vonták le eddig.

1755. február hó 25-én Kecskeméten a szertartást átvették, amint az *Ágendá*ra hivatkozás egyértelműen mutatja:[4]

1. *Mind a férjfiúi, mind pedig a leányi oskolában járó gyermekek, mintegy tizenkét esztendős korokban, minekelőtte az Úrnak asztalához botsáttatnának, az Úr Vatsorájához készítő Predikátzió végben menvén, a Templomban, a tiszteletes Egyházi szolga által examináltassanak, a Debreczeni Agendából.*
2. *Mikor efféle confirmandus Gyemekek nem lésznek, akkor az Oskolának Rectora, a Rhetorica Classisban tanuló Gyermekeket, ugyan hasonlo Úr Vacsorájához készítő Predikátzió után, catechizállya, a Sakramentumokrul való tudománybúl, a község hallatára.*
3. *Nagy-Pénteken tartatván mind az Úr Vatsorájához készítő Predikatzió, mind pedig az Examen; a Passio, avagy Krisztus Urunk szenvedéseinek és Halálának historiája, reggeli harangozás előtt fog olvastatni.*[5]

---

[3] *Középiskolás lányok konfirmációja és első úrvacsoravétele.* Debrecen, 1940. 9. Illyés később így írt: „A század közepén aztán megkezdődik a konfirmáció munkája is, hogy azután a század végén általánossá legyen a konfirmáltaknak gyülekezetbe való ünnepélyes bevétele." *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XVI–XIX. századokban).* Debrecen, 1941. 122.

[4] A kecskeméti reform(átus) Egyház jegyzőkönyvéből. Közli: Fördős Lajos. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelő (alább MPEIF) 2 (1880). 424.

[5] A konfirmáció más szertartásokkal ütközött. Ezt itt nem taglalom. Reggel hat órakor volt istentisztelet, ekkor olvastak *Passió*t. Nagypénteki úrvacsorát a Ravasz-féle *Ágenda* is (Budapest, 1927) említ, de lehetsé-ges, hogy itt csak a bűnbánati prédikációt kell értenünk.

Kecskeméten négy esztendővel az első *Ágenda* után intézkedett az egyházközség a már gyakorolt rendről. Szinte azonnali az elfogadás. Úgy látszik, az ország más vidékein ez nem úgy volt, mint Debrecen vonzáskörzetében. Nem tudtak az újításról, később is Tóth Ferenchez kapcsolták a konfirmáció hazánkbeli elterjesztését. Példázza ezt egy dunántúli lelkész vélekedése. Beregsom konfirmációs gyakorlatát vitatta 1886-ban.[6] Református őseink szertartására kérdezett rá ezzel az állítással: „a konfirmáczió hazánkban csak a jelen század [az 1800-as évek] elején jövén szokásba, ők nem konfirmáltathattak?" (Alább találkozunk még szertartási példákkal és vélekedésekkel a 19. század végéről.)

Első *konfirmációs Ágendánk* kiadásai

Névtelenül jelentette meg Debrecenben az Egyháztanács Piskárkosi Szilágyi Sámuel (1719–1785) konfirmációs *kiskátéját* és *Ágendá*ját, amelyet a század folyamán, és a 19. század közepéig még számos kiadás követett. A névtelenséget megokolhatja az, hogy testületi kezdeményezés, megbizatás, döntés és elfogadás van a könyvecske megalkotása, kinyomtatá-sa és a bevezetése hátterében. Ugyanebből érthető, hogy a szertartásrend érvénye hamar túlterjedt Debrecen határain. 1788–1798 között Debrecenben tanult Tóth Ferenc (1768–1844), később pápai tanár, majd szuperintendens. Az ő húsz-nál is több kiadást megért *Ágendá*jának[7] is ez a debreceni ki-advány

[6] Szűcs László: *A konfirmáczió kérdéséhez.* In: Debreceni Protestáns Lap (alább DPL) VI (1886). 376–377, 389–390. Helytelenítette a szertartáson való orgonálást. Vö. Sütő Kálmán: *A konfirmáció kérdéséhez.* In: Protes-táns Egyházi és Iskolai Lap (alább PEIL) 29 (1886/41). 1288–1291. Sütő Kálmán: *A konfirmáció kérdéséhez. (Vonatkoztatva a Debreceni Protestáns Lap 1886-dik évi 44. és 45.ik számában megjelent közleményre.)* In: PEIL 30 (1887). 487–492, 520–522, 548–550.

[7] *Az Úri Szent Vacsorához készítő katechismus.* Győr, 1805.

lehetett egyik (vagy döntő) indítéka és előzménye a Heidelbergi Káté svájci kiadását intéző Hatvani István (1718–1786) professzor munkájával együtt.[8]

Két évtizede közreadott könyvészeti adatokkal beillesztettem a legkorábbi konfirmációs *Ágendá*t a későbbi híres püspök, Piskárkosi Szilágyi Sámuel munkái közé.[9] Ez nem terjedt el a szakirodalomban. Egyházi sajtónkat sem foglalkoztatta. Ezért előbb meg kell ismételnem a kiadás történetének fontosabb adatait. *Ágenda tanuló gyermekeknek* címmel találjuk meg ezt a könyvecskét a nyomdai elszámolásban.[10] Kiskátékkal egybekötve és külön is árulták. Később a példányok eltűnése miatt a nyomdatörténet és a könyvészet nem azonosíthatott minden kiadást.[11] 12º formátumú és 24 lap terjedelmű az első kiadás, a későbbiek nagyobb része ugyanilyen a nyomdai elszámolásokban terjedelemre és a felhasznált papír mennyiségére. Nem tudhatjuk teljes bizonyossággal, hogy az első pontos és változatlan másolata-e minde-gyik, mert a tekintélyes számú kiadásból mindössze négy példányt ismerünk, sok kiadásnak csak a híre maradt meg. Az első kiadás után, úgy tudjuk, kinyomtatták — egyszerre 3–5.000 példányt, némelykor valószínűleg többet — Debre-cenben a

[8] *Az Úri Szent Vacsorára megtanító könyvecske.* Basel, 1760.

[9] *Az első hazai konfirmációs ágenda kiadásai és szerzője.* In: Magyar Könyvszemle (alább MKSz) 102 (1986). 219–220. — *Piskárkosi Szilágyi Sámuel ismeretlen munkája.* In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. Debrecen, 1985. 97–98. (Könyv és Könyvtár 14.)

[10] Benda Kálmán–Irinyi Károly: *A négyszáz éves debreceni nyomda (1561–1961).* Bp. 1961. Adatait átvette kiegészítve: *Magyarország bibliographiá-ja. 1712–1860. V. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez. Az 1712–1800 között megjelent magyaror-szági (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok.* Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1971.

[11] Benda–Irinyi *op. cit.* minden kiadást **-gal jelöl, mint *azonosítatlant*.

következő években: 1752, 1755, 1758, 1790, 1795, 1772, 1773, 1782, 1786, 1790, 1820, 1825, 1827, 1856. Komá-romban legalább kétszer megjelent: az 1791. és 1799. évben; egy év nélkül megjelent kiadása is volt a 19. század elején. Egy kassai kiadásáról szintén tudunk (1795); meg két (1781. és 1793. évi) pozsonyiról.

Miért alakult ki a szertartás önálló istentiszteleti formá-ja a 18. század közepén, és miért nem történt ez meg a hazai reformáció első évtizedeiben? Nem taglalta az okokat, mégis rávilágít erre a debreceni református Egyháztanács (Consistorium) 1751. március 12-én született határozata. Ez a feltáruló politikai háttérben keresendő. Az *Ágenda* szerzőjét is megnevezi a jegyzőkönyv.

Az *Ágenda* szerzője és angol mintája

„A melly Tanáts adást irtt magyarúl Tiszteletes Tatai Ferentz Uram, a' Szent Írásnak épületes és idvességes olvasásáról, Tiszteletes professor Szilágyi Sámuel Uram pedig compiláltt az Angliai liturgiából rövid Catechismusi oktatást azoknak számokra, kik leg elő-ször akarnak communicalni, mihelyt a' Typographia érkezik, pre-lum alá botsátódjanak".[12]

Nem egy hasonló határozat született az Egyháztanácsban. A 18. századi egyházszervezet vezető testülete összefogta a város, a Református Kollégium és a helyi egyházközség legjobb erőit. Évtizedeken át hasonló intézkedésekkel billentette helyre a gályarabságot, majd az elbukott Rákóczi-féle szabadságharcot követő időkben, a vértelen ellenreformáció idején, a vallási és jogi sérelmes helyzet, meg a mindennapos viselkedés torzulásait. A város nyomdájában megjelent kiad-

[12] Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, I. 99c. *Acta Consistorialia,* 11. kötet (1739–1761), Anno 1751. 11. szám, Die 12. Martii.

ványok, a kiadványpolitika, fordítások és a kegyességre tartozó munkák meg az istentiszteleti élet kérdései ismételten napirenden voltak. Tatai (Csirke) Ferenc említett munkájá-nak az *Ágendá*val együtt való kiadása is erre utal. Az egyházi, teológiai, társadalmi és egyéb okok részletezése előtt tisztázzuk az »angliai liturgia« mibenlétét.

Ágendánk előszava vall: „Követtük pedig e részben több, kivált hazánkon kívül lévő *Reformata* Eklésiáknak ke-gyes szokásokat, és nevezetesen a Catechismust nagyobb ré-szént azoknak *Liturgiájokból* vettük." A jegyzőkönyv többi feljegyzése szerint nem egyetlen, hanem több nyugateurópai protestáns liturgia tanulmányozása alapján állapodtak meg a végső formában. Forrásaik címét elhallgatják. Az említett *angliai* megjelölés presbiteriánus rítust is jelenthetne, nem anglikánt. A kettő között nincs ellentmondás vagy lényegi eltérés (*anglikán* akkor általában azt jelentette, hogy 'angol').

Kiknek szánják a kiskátét? Megmondják: „Kiváltképen a kiknek módjok nem vólt, hogy az Oskolákban Keresztyéni Vallásokat elégendőképen megtanúlhatták vólna, hogy így, minekelőtte e' Szent Sákramentommal élni fognak, ezen Catechismust jól megtanúlván, az ő Keresztyéni Hiteket Vallás-tételekkel-is meg-bizonyíthassák." A föntebb említett Egyháztanács gondoskodása kiterjedt a Kollégiumban és a Debrecen hat legnagyobb utcáján működő elemi iskolákban tanulók mellett az alig iskolázottakra is.

Az anglikán egyházi rendtartásba kezdettől beletarto-zott a konfirmáció. 1549 után többször módosították szertartáskönyvüket (*Book of Common Prayer)* végső alakja 1662-ből való. Svájci (helvét hitvallású) teológusok véleményére kü-lön figyeltek; Martin Bucer (1491–1551) áttelepedett Angli-ába, a szerkesztő Thomas Cranmer (1489–1556) érsek Kálvin-nal és másokkal is levelezett a liturgia ügyében. Angolszász

nyelvterületen a protestánsok érthetően máig ragaszkodnak hozzá. Az úrasztalához bocsátás anglikán követelménye körülbelül az, mint a II. Helvét Hitvallásé: a kiskáté ismerete; tudni kell a Miatyánkot, Apostoli Hitvallást, Tízparancsola-tot. El is mondják ezeket vizsgán. Ugyanez volt a követel-mény a középkorban. A reformátorok is elvárták a kereszt-szülőktől és a házasulóktól. Az egyházfegyelem része volt a *kátéra járás*, a hittani ismeretek elsajátítása. Nélküle az úrva-csorázó közösségbe nem tartozhatott senki, és nem léphette át a felnőtt kor küszöbét. Prédikátora megtagadhatta tőle a házassági szertartást, nem vállalhatott keresztszülői tiszt-séget, ameddig meg nem tanulta a hittani minimumot.[13]

Lássuk mostmár Piskárkosi Szilágyi Sámuel *Ágendá*ját, különös tekintettel az angolszász minta egyes elemeire. Világosan elkülönül a szertartásban a vizsga, ezt a katekizálással egynek tekintették, valamint az ifjaknak a gyülekezetbe való betagolása. Az angolszász *Short Catechism* (Lutheréhez vagy

[13] Lásd: „Minden vasárnapokon a délesti predikátió helyett chatechismusi tanítások legyenek, minden Ecclákban ugyanazon egy catechismus taníttassék pedig mindenütt, hogy a Prédikátorok változásával ne változzék sem a tudomány sem annak tanításának módja, nyilvánvaló károkkal az hallgatóknak. Class[is] 3. Can[on] 16. egyéb napokon is a hol lehet a leány gyermekek a chatekhismusra és a soltárokra taníttas-sanak, melyre szorgalmatossan feljárjanak hogy a ker. vallásnak ága-zataiban naponként épülhessenek, a kik mind az által vakmerőségből ugyan csak nem akarnak feljárni tudtokra legyen elsőben hogy az Úr-nak asztalához mindaddig nem bocsáttatnak, mígnem az Úrvacsorájá-rúl való tudományt az Úrnak asztalánál egészben el nem tudják mon-dani. Ha ez sem lesz elég, mikor férjhez mennek mindaddig meg nem esküdtetnek míg a hitnek ágazatit meg nem tanulják." *Deliberata Synodi Partialis Anno 1707. Dje 28. Junii Felsö Örsini Celebratae, X. Punctum.* In: PEIL 29 (1886). 437. — Szintén közli Thury Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története,* I. (1523–1674) – II. (1670–1734). kötet, Pozsony, 1998. II. 287. (Csallóközi Kiskönyvtár).

Szenci Molnáréhoz hasonló kiskáté) nagyvonalú fordítása, inkább csak követése a Szilágyi Sámuel kiskátéja.

Ezt külön kell említenünk. A nálunk széltében használt kiskátékkal nem elégedett meg Debrecen. Siderius János (1560 körül – 1608) kátéját még kiadták; a Szenci Molnár Al-bert (s németalföldi kezdeményezés) nyomán sokszor meg-jelent *Fundamentum* (kátékivonat) sok kiadásban közkézen forgott. Ezek hatása is vélhető abban, hogy angol mintáját néhol szabadon bővíti, rövidíti, változtatja Szilágyi Sámuel. Az ő könyvtára sem maradt meg, az Egyháztanács feljegy-zéseiben sincs elég utalás, a legtöbb változtatás oka eldönthe-tetlen. Több szakasz megnevezetlen példán alapul.

Debrecen, 1751

[1] Megszólítás és kérdés: az ifjak vállalják-e a megpróbálást (1Kor 11,28-29) ? Az igenlő felelet után
[2] Fohász: A mi segedelmünk…
[3] Kikérdezés a kiskátéból (a *Short Catechism* nyomán).

* * *

[4] A gyülekezet megszólítása: a hitükről vallást tett ifjakat élő tagként közösségbe kell fogadniuk;
[5] Hálaadás és könyörgés az ifjakért;
[6] Intelem a fogadalom megtartására, a hit megőrzésére, és az úrvacsorával való gyakori élésre;
[7] Ároni áldás.

A magyar rendtartás különbözik mintájától, nincs ben-ne semmi utalás a püspök szertartási kiváltságára. Ez az anglikánoknál adottság. A magyar fohász *nem responzorikus,* hiányzik a második részből a *kézrátétel,* a konfirmálók nem térdelnek, nincs *verzikulus,* Miatyánk és *kollekta.* Ez nem jelenti azt, hogy nem hangzott el imádság, ezt szabadon eldöntötte a

lelkész, például a debreceni katekizálás idején szokásos imádságot mondta. Kötött imádságot azért sem illesztett a szertartásba Szilágyi Sámuel, mert nálunk soha nem volt általánosan rögzített rendje az imádságoknak, nem volt királyi döntés és törvény által előírt és kötelező imádság, mint Angliában (ott ezeket is tartalmazza a *Book of Common Prayer)*. A valóban rövid szertartás a prédikációs vasárnapi istentiszteletet követte úrvacsora előtt. A konfirmációt követő Úrvacsorára csak utalást találunk. A mellőzött kézrátétel mai és későbbi gyakorlatunkhoz mérten meglepő (az anglikánoknál van!), kézfogást sem említ. Ennek a [4.] pont után volna a helye. Okát a reformáció korabeli álláspont, a középkori szentségtantól való elzárkózás magyarázhatja. Erre ki kell még térnünk, mert ez a homályos ok napjaink szertartási reformtörekvéseiben is jelen van.

Elmélkedés és könyörgés a káté harmada (17–24. lap), ez az először úrvacsorázóknak való, ez átvétel Daniel Super-ville (1657–1728), munkájából.[14] Ennek kiadását szintén az Egyháztanács intézte, így a korabeli Debrecen egyházi–teológiai viszonyainak sajátos tartozéka.

Őseink megkövetelték a katekizálást. Vizsgálták vizitáláson, hogyan történik. Népszerű istentisztelet volt a vasárnap délutáni kátémagyarázat, és mégis, sem a református egyházi kormányzás és az egyházszervezet 17. századi véglegesítése során, sem például a puritánok szertartási vitái miatt, sem a protestánsok gyászévtizedében nem törekedtek konfirmációs szertartásra. Ennek közömbösség lehet-e az oka, vagy egyoldalú megközelítés-e? Gyökeresen eltérő gondolkodás-e? A három részre szakadt ország körülményei között nem törődhettek vele, és az erőteljes külföldi példák csak

[14] *Véritez et les devoirs de la religion chrétienne ou Catéchisme pour l'instruction de la jeunesse.* Rotterdam, 1706.

később hatottak? Mai ismereteink birtokában még nem fogalmazhatunk meg elég határozott választ.

Az *Ágenda* debreceni háttere

Az Egyháztanács jegyzőkönyve azt tükrözi, hogy szélesebb körben és már évek óta (újólag) foglalkoztatta a várost és az egyházmegyék lelkészeit a szertartások kérdése. Az uralkodó államvallást képviselő római katolikus püspökök ellenőrizték a prédikátorokat, és zaklatták a gyülekezeteket. Erre törvé-nyes alapot teremtett a *Carolina Resolutio* (1731). A protestán-sok vallási és lelkiismereti szabadságát korlátozták a *Felvilá-gosodás századában* ez a fél évszázaddal későbbi *Edictum Tole-rantiae* (1781) után sem mindjárt szűnt meg. Többek között elrendelte Bécs a református káték elkobzását. Debrecenben meg ekkor építettek új karzatokat, hogy a céhek iparoslegé-nyei elférjenek a város három templomában. A Consisto-rium, Domokos Lajos és társai, valamint Sződi István espe-res, a professzorok ismételten foglalkoztak szertartással, ke-gyességgel, üldöztetésben a hitvallók belső megerősítésével. Ezekhez illeszkedett az intenzív katekizálás, a Biblia otthoni és a templomi szertartások előtti olvasása, a házi istentiszte-let, konfirmáció, majd ennek ünnepélyes szertartási renddel ékesítése. Észrevétlen paradigmaváltás történt abban az idő-ben, melyet Zoványi Jenő egyháztörténete ilyen címmel tár-gyalt: „Ezer mód igénybevétele a protestantismus kivégzé-sére és kegyelem az utolsó órában. 1735–1790."[15]

A protestáns egyházi gyűlések tilalma miatt kialakult összejövetel, konvent (conventus), a presbitérium egyik alak-ja volt, az egyházi ügyek kézben tartására állandósult, Er-délyben Főconsistorium alakját öltötte.[16] Helyi változata volt a református Debrecen egyházi szervezete. Működését Wil-

[15] *A magyarországi protestantismus története 1895-ig.* I–II. Máriabesnyő–Gödöllő, 2004. II. 91.

[16] Sípos Gábor: *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása, 1668–1713, 1736).* Kolozsvár, 2000.

helm Zepper itt is többször emlegetett munkájának érvei alapján védelmezték.

A konfirmációs szertartás és *Ágenda* előzményeit, illetve néhány adalékát érdemes teljességében idéznem. Könnyebb követés kedvéért a rövidítéseket (a kéziratosságban ezeket általánosan, de következetlenül alkalmazták) jelölés nélkül feloldom, kiegészítem, mint föntebb. Nem jelölöm a sorok között vagy lapszélen utólag betoldott szavakat. A kihúzott részeket vagy szavakat nem hagyom el, ha olvashatók, ezt a szokásos módon < > jelzi; a latin szavak jelentését [ ] zárójelben betoldom. A nevekhez odajegyzem a legfontosabb adatokat, főként a kegyességi kiadványokban való közreműködést.

Anno 1745. Die 27. Augusti.

„Determináltatott [elhatározták], *hogy ennekutánna az Úr Vatsorájának kiszolgáltatása előtt Péntek napon reggel egy <kitsin> rövid és együgyü <Actio> tanítás légyen az Úr Vatsorájá-ról és az elvégeztetvén a' Tanító* [=lelkész] *a' Cathedrából le száll-ván revocálja* [kérdezgesse meg] *azokból a' miket tanított, a' fiú és leány gyermekeket, catechizálja."*

A mindenkor szokásos és szorgalmazott katechizálás ahhoz hasonló formát ölthetett, mint amilyet Bornemisza Péter posztillái leírnak. Hatvani István kátékiadása is ajánlja a katekétának, hogy kérdés-felelet alakban formálva magyarázzon, értesse meg és ellenőrizze az elsajátítást. A határozatok egyik részénél följegyezték a későbbi eredményt. A következő határozat visszautal.

5ta Novembris 1745.

„Die 27 Augusti a' férfiúi és leányi oskolákban tanuló értelmesebb gyermekeknek templombéli catechizáltatások felől lett deliberatum [határozat] *újjólag fel vétetvén, 7ma Novembris a' gyüle-*

kezetekben lejendő publicáltatása [meghirdetése], *és azon héten pénteken való el kezdése, el végeztetett."*

Anno 1751. Ad diem 17. Januar.

„In Consessu extraordinario [rendkívüli ülésen]: *Hal-lattván, hogy újjabb Archidiaconalis Visitatio* [püspöki ellenőr-zés] *fogna lenni, minthogy nem tsak az keresztség körül sok captiosa* [fogós] *kérdések szoktak ollyan alkalmatosságokkal tapasz-taltatni, hanem a' Sz. Keresztségen kívül más egyéb materiákra is ki szoktak lépni, kérdésbe jött mit kellenék tselekedni, hogy az emer-gálható conclusiokat* [az ezekből származó következményeket] *eltávoztathassuk, és hogy a' T. Predikátorok feleleteiben az uniformitás mentől inkább observáltathassék* [megnyilvánuljon az egység]*? Melyre nézve jónak itéltetett hogy szükséges Instructio* [iránymutatás] *irattassék és Tiszteletes Prédikátor Uraimékkal ez a' Venerabile Tractusban communicáltassék* [az egyházmegyében közöljék], *hogy tudhassák ő kegyelmek, magokat mihez tartani. Mely instructionak concipiálásával* [kigondolásával] *Tiszteletes Esperest Uramtol Vetsei János és Tatai Ferentz Predicátor Uraimék deputáltattak* [megbizattak]*."*

Vecsei M. János (1698–1763) akkor még egyházmegyei jegyző volt, majd esperes és püspök. Munkássága nincs kellően tisztázva — dokumentumok hiányában —, csak köszöntő verséről, és a talán saját szerzésű énekeiről tudunk (1762-ből?) egy csonka gyűjtemény alapján.

Tatai Csirke Ferenc (1707–1765) egyházmegyei jegyző és debreceni lelkész majd püspök volt. Több munkát fordított és írt. Ő fordította, többek között, a Christoph Stähelin nagy hatású kátémagyarázatát,[17] és a bűnbánati könyörgéseket,[18]

[17] *Katechismusi házi kincs.* Kolozsvár, 1752. — Pozsony–Pest, 1805. A *Catechetischer Hausschatz, oder der durch Frage und Antwort erklärte. Heidelberger Catechismus.* Elõször 1728-ban jelent meg.

amelyeket szintén említett a jegyzőkönyv. Ő írt a Biblia olvasásáról, az ő könyve is névtelenül jelent meg, mint a Szilágyi Sámuelé,[19] ennek a nyomtatásáról az első konfirmációs *Agendá*val együtt határozott az Egyháztanács.

Anno 1749. Die 29na Augusti.

„Elő vétetődött vólna a' minapi rendelés szerént az Egy-házi fenyíték dolga, de szükségesebbnek ítéltetett, hogy először-is az Úri Szent Vatsorával való élés körül lévő hibák és abususok [visszaélések] *eránt légyen <jobb rend> valami jobbítás. Melyre nézve deputáltatnak Tiszteletes Praeses Uram* [Sződi Pastoris István esperes], *tekintetes Fürmender Úram, azaz Tekintetes Szeremlei Sámuel Uram, tiszteletes Tabajdi János Uram, Dr. Buzinkai György Uram, tekintetes Curator Szilágyi Mihály Uram, Tiszteletes Tatai Ferentz, Tiszteletes Professor Szathmári István Uram, hogy <Wilhelmi Z[epperi]> arra tartozó könyveket és Liturgiákat meg olvasván, notálják* [jegyezzék fel] *ő Kegyelmek mind azokat, valamellyeket az itten való Ecclesiának állapatjához képest hasznosok-nak és practicabiléknek* [alkalmazhatóknak] *találnak, és a jövő <Consistorialis> Gyűlésbe adják bé írásban."*

Sződi Csír István (1682–1754) Szilágyi Sámuel sógora, kollégiumi professzor volt 1711–1720 között, majd egyházkerületi főjegyző és kemény kezű esperes, az Egyháztanács elnöke, Maróthi György professzor apósa.

---

[18] Pierre du Moulin (Molinaeus, 1568–1658): *Egy hétre való elmélkedések és könyörgések az Úr Vacsorájához való készülettel egybe.* Debrecen, 1758.

[19] *A' Szent Írásnak épületes és idvességes olvasására oktató Tanáts-adás*. Debrecen, 1751. Második kiadása 1762. Vö. Theológiai Szemle XXVIII (1985). 345–347.

Szeremlei Császár Sámuel (1695–1771) városi tanácsos, majd főbíró, Szilágyi Sámuel apósa, verselt, Alestre kegyességi munkáját és könyörgéseket fordított angolból.[20]

Buzinkai György (1700–1768) városi tisztiorvos Hollandiában szerzett diplomát. Prédikációs kötet fordítója,[21] a pestis elleni védekezéshez könyörgéseket toldott.[22]

Szathmári Paksi István (1719–1791) akkor még teológiai tanár, később püspök, szintén megjelentetett bűnbánati hét-re való könyörgéseket.[23] 1751-ben írta *Sion siralma, avagy a Magyarországban lévő és sínlő, Helvetica Confessióhoz köttetett ekklézsiáknak alázatos és bizodalmas instántziája a könyörülő főpaphoz az Úr Jézus Krisztushoz és ő általa az irgalmas Atyához, a Szent Lélek Istennek segítségével, az örökké áldandó Szent Háromság Istennek dicsőségére és azoknak, kik Sionban sírnak, vigasztalásokra* című száz strófás énekét a 16. századi Ó én két szemeim, ti az Úrra nézzetek (mai napig énekelt dicséret) dallamára. A könnyen felejtő későbbi református nemzedékeknek jó ismerniük és időről időre megszólaltatniuk a hajdani könyörgő énekeket, siralmasokat. Néhány strófát példaként lássunk most is ebből az énekből.[24]

---

[20] *A keresztyén embernek egész tiszte. + Magános buzgó könyörgések.* Debrecen, 1769. — *Whole Duty of Man.* Szerzője Richard Allestree (1619–1681) királypárti lelkész, teológiai tanár.

[21] *Elveszett bűnösnek megkerestetése és megtartatása és Krisztus barátságos hívogatása.* Amsterdam, 1735. *Az elveszett bűnös, megkerestetett és megtaláltatott; vagy egy szent írásbeli helynek… magyarázatja és Christus barátságos hívogatása, vagy egy megfáradt léleknek igaz nyugodalma.* Amsterdam, 1741.

[22] *Rövid oktatás, miképen kellessék magunkat Isten segítségével jó praezervatiVák által a pestis ellen védelmezni… mellyhez toldalékul adattattak a pestis idejére alkalmaztatott egynehány szép könyörgések.* Debrecen, 1739. Egy évben két kiadása jelent meg, a második bővített.

[23] *Hat napra való vallástévő vagy poenenitentialis könyörgések.*

[24] Közreadta Révész Imre [senior]. In: MPEIF 6 (1875). 183–196.

15. Néhol a gyermekek titkon elragadtatnak,
Keresztségben fogadt hitekből kihajtatnak
Mi lehet rettentőbb hitszegetés ennél,
Mit tész ez az Istennél?

… … …

17. Néhol a gyermekek utcánként kiáltoznak,
Templomban menésre torkokkal harangoznak,
Egy csengettyűvel jelt adni nem engednek
Tiszteletre Istennek.

… … …

19. Ahol minap a föld sok kárral megrendüle,
Az árva nép Isten imádni egybengyűle
Isten hagyására sátort készíttettek
Melyért megbüntettettek.[25]

… … …

29. Sok helyen a fiak kenyerek elvétetett,
A tudomány kúlcsa ő tőlük elrejtetett,
Elvett oskoláink sírnak sok helyeken
Sok eltiltott gyermeken.

… … …

56. Nem vagyok eretnek, hiszek Szent Háromságot.
Jézusban keresek lelkemnek orvosságot
Az Istent, az embert szívesen szeretem,
Szentek hitét követem.

… … …

68. Sokaknak szájukban nevünk pogány s eretnek,
Tanítóinkkal mint bolondokkal nevetnek,
Boldog eleinket szörnyű mint átkozzák
Hitünket bolondozzák.

… … …

[25] A földrengés lerombolta templomát!

75. Tartsd meg mi közöttünk szent igédnek világát,
Lelkiesméretünk legdrágább szabadságát,
Ártatlan hitünket tégyed állandóvá
Világvégig tartóvá.

… … …

100. Segíts, hogy ez nemes harcot megharcolhassuk,
Pályánkat megfussuk, s hitünket megtarthassuk,
Végre igazságnak add meg koronáját,
A győzőknek mannáját.

Ámen! Ámen!

Oszlop emberek alkották az Egyháztanácsot. Méltán választották őket vezető állásba. Kiválóan képzett lelkészeik, kollégiumi professzoraik társaságában alkották azt a grémiumot, amellyel Debrecen szembefordulhatott Béccsel.[26] Közülük való még két név:

Szilágyi Mihály városi tisztviselő volt, e mellett egyházi gondnok.

Tabajdi Sáska János (1690–1751) vidéki lelkész, majd professzor lett előbb Szatmáron, aztán haláláig Debrecenben.

Wilhelm Zepper (1550–1607) herborni prédikátor és professzor pedagógiai munkái igen hatásosak voltak, többek között a Heidelbergi Káté feldolgozása, valamint az egyházszervezettel foglalkozók. Egyik munkáját 1621-ben Szenci Molnár Albert beleillesztette szótára frankfurti kiadásának függelékébe (*De scholis vernaculis, item quae ad uberioem ingenii*

[26] Révész Imre: *Bécs Debrecen ellen. Vázlatok Domokos Lajos életéből és működéséből.* Bp. 1966. (Értekezések a Társadalomtudományok Köréből. Új sorozat 38.)

cultum comparandum faciunt. Ex Politica […]).[27] Zeppernek ugyanezen művét (*De politia ecclesiastica sive forma ac ratio administrandi et gubernandi regni Christi*) emlegették és forgatták Debrecenben az Egyháztanács tagjai (Herbornban 1595-ben vagy 1714-ben megjelent kiadását).

Anno 1751. Die 17. Maii. 19. szám.

„Az Úr Vatsorájával először élni akaró férfi és leány gyer-mekek számára a' melly Catechismusi rövid oktatás és Agenda ké-szíttetett, el végeztetett, hogy a' jövő Pünkösd Innepe előtt lejendő pénteken el kezdődjön és munkába vétettessék."

Anno 1751. Die 17. Maii. 20. szám.

„A' Communio felett lenni szokott Liturgia minekelőtte el kezdődnék vallyon meg várja e a' gyülekezet, vagy pedig előtte énekellyen a' Cantor és az alatt ki takarodjon a' zenebona el távoztatás okáért, kérdésbe tétetett."

Látszik, hogy a város hitvalló életének egészen apró részleteire is gondot viselt az Egyháztanács. Akkor is voltak, akik nem készültek kellően, illetve más okból elmulasztották az úrvacsorázást. Még akkor szószékről hangzott el a bűnvallás (közgyónat), feloldozás, hitvallás *(confessio generalis et specialis, absolutio).* Helytelenítették (például Kármán József), ha ezt azok is mondták, akik nem úrvacsoráztak s amikor a lelkész az úrasztalához ment, kivonultak. A szertartás közben történő járkálás zavarja az úrvacsorázók áhítatát, ezért ide éneklést iktattak be (ez már a Milotai Nyilas *Ágendá*jának 1654-es kiadásában is megvan).

[27] *Régi Magyar Nyomtatványok — Res litteraria Hungariae vetus operum impressorum* (alább RMNy) 1239 [4]

Elutasították-e a konfirmálást reformátoraink?

Hitvallási ok is gyanítható abban, hogy a 16–17. századi egyházszervezeti és liturgiai formálódás idején nem iktatták be az egyházi év rendjébe külön szertartásként az első úrvacso-rázás ünnepélyét. „Minél inkább szaporodik az egyházban a szertartások száma, annál nagyobb csorbát szenved nemcsak a keresztyén szabadság, hanem maga Krisztus és a benne való hit…" – mondja a II. Helvét Hitvallás XXVII. fejezete. A visszaélések negatívumait látták, az ünneplés és szertartások pozitívumait mégsem nem ismerték el. Azt sem tudták fölmérni, hová vezet a szertartások és társadalmi normák redukciójának elharapózása. Bizonnyal abban a hitben búcsúztak az élettől, hogy a későbbi nemzedékek a lelki-szellemi tartalmat erőteljesen érvényesítik, és a szertartás fokozatosan megnemesbedik. Koruk és a bibliai idők mindennapjainak, valamint gondolkodásának a különbségét sem érzékelték, ez kiáltó eltérés azoknak, akik erről tájékozottak.

Anatémával sújtotta a tridenti zsinat a kézrátétellel való bérmálás szentségének a tagadását (értvén az *apostolica succession*t is), de a protestánsok megmaradtak két sákramentumnál, az anglikánok szintén csak két jézusi szerzésű szentséget vallanak. A kézrátétel bibliai példáit nem hangsúlyozták, valószínűleg a polemia miatt mellőzték, holott ez nyílvánvalóan megvolt a bibliai korban, és nincs semmi kivetni való benne. Nem tudjuk, alkalmazták-e korábban. Az első konfirmációs *Ágendá*ban nincs benne.[28]

[28] Szűcs Lászlo a 19. század végén (másokkal együtt) helyteleníti: „nincs szükség a kézfőretételre sem, mert még azon babona találna elterjedni, hogy az által valami üdvhatály birtokába jut a konfirmált s közel jutnánk a bérmáláshoz, — ezt pedig akarnunk semmi módon nem sza-bad.

Az egyházfegyelmet érvényesítve a prédikátor eleve kizárta az úrvacsorázók köréből az éretlen gyermekeket. Így nem tartották az ünnepélyes felhatalmazást szükségesnek. Az *Úr Szent Vacsorájában* részesedéstől eltiltást, ugyanakkor az úrasztalához bocsátásra feljogosítást megtaláljuk például Melius Juhász Péternél, aki a szent életfolytatást, a cégéres vétkek elhagyását, tehát a keresztyéni erkölcsöt megköveteli, ennek jegyében utasítja el azokat, akik nem akarják s nem is tudják megkülönböztetni a közönséges mindennapi eledelt a szent jegyekben való sákramentális részesedéstől. „Hát a gyermeknek, se kicsinnek, se öregnek akki próbálást nem tehet, nem érti sem a jegyet, sem a jegyzendőt, ne oszd…"– mondja; s még hozzáteszi: „Gyermeknek, bolondnak, némának, siketnek, hitlen pápistának, akki eb, és disznó, cégéres bűnbe élő, ne add. Valakiknek poenitentiajokat, jó életeket, sem vallásokat nem tudod. Akkik próbálást sem tudnak ten-ni, ne oszd"![29] Hasonló megnyilatkozásokat találunk a 16–17. század prédikátorainál.[30] A megpróbálás, a méltatlanok elintésével vagy a feslett életűek, haragtartók eltiltásával együtt csak az egyházfegyelem eltűnésékor szűnt meg 1900 táján. A Ravasz László *Ágendá*jában még hangsúlyos.

Milotai Nyilas István hasonlóan tanított: „Ki rekeztetnek penigh innen az méltatlanok, úgy-mint az hitötlenek, az Ecclésiából ki átkozottak, az nyilván való paráznák, orzók, gyilkosok, és egyéb halálos poenitentia tartatlanok, a Csecsemő gyermekcsék, kik magokat meg nem próbálhattyák, az elmékben megh fogyatkoztak, meg nem tért Sidók, Oláhok, &c.

Az alkalomszerű szentirati helyek mondása is elmaradhat, hogy, ha felhasználtatnak azok a lelkész által, a konfirmálandókhoz intézett beszédekben." (*op. cit.* 390; lásd a 6. jegyzetet!)

[29] *Valogatot praedikatoc…* Debrecen, M. D. LXIII. 388, 393. RMNy 196

[30] Kánonokban, törvényekben, artikulusokban is ez található, lásd erre például Thury Etele *op. cit. passim.*

[…] Ha ezokáért vagj hadnagj vagj Bíró, vagy király méltatlanul járul fel, tilts meg és tartoztasd meg…".[31]

A szertartásosság, ceremoniáskodás a zsidózás vádjával járhatott. Erre a II. Helvét Hitvallásban is van utalás (*„úgy tűnnék föl, mintha a zsidós intézményt hoznánk be…"* XXIV. 1.), főként Erdélyben valós volt a szombatos veszély.

Meggyőző és bizonyos választ nem adhatunk. Vélhető-en a református iskolahálózat miatt nem kellett külön konfirmációs templomi vizsga, nyilvános felhatalmazás, gyülekezetbe tagolás. A lelkipásztor felelőssége volt az úrvacsorától való eltiltás, gyakorolták az egyházfegyelmet úgy is, hogy a nem, vagy ritkán úrvacsorázókat intette a vezetőség. Egyházlátogatáson az esperes is vizsgálta, és a renitenseket fenyítette. A tanulók iskolai vizsgáztatása kiterjedt a hitigazságok ismeretére, énekekre, tehát a katekizmus anyagára. Sikeres examen után járulhattak úrvacsorához azok, akik kinőttek a gyermekkorból, befejezték iskolai tanulmányaikat, és bizonyságát adták annak, hogy meg tudják próbálni lelkiismeretüket, és tudják, mit kell tennie és kerülnie a méltó keresztyénnek. Ha iskolába nem jártak is, legalább a katekiz-mus minimumát tudták.

Ez azonban nem maradhatott változatlanul így a 18. század ellenreformációs légkörében. Debrecen, az addig homogén magyar református város hitéletének szabad gyakorlását is korlátozta az államhatalom. Ráerőszakolt tisztvise-lőket kellett befogadnia másodrangú állampolgárokból álló közösségének vezető testületébe (decretalis eskű), a városnak gyanús és lázadó híre támadt. Hátrányos helyzetben, a császárváros elnyomó intézkedéseivel szemben próbálta véde-ni vallási hagyományait. Országszerte egymást érték az erő-

[31] RMNy 1251 86–87.

szakosságok, templomfoglalások, imaházak és iskolák elvétele, lerombolása, protestáns kiadványok tilalmazása, elkobzása, a vallásügyi panaszok megátalkodott visszautasítása.

Hazánkban a reformáció és hitviták viharaiban még nem látták szükségét konfirmációs szertartásnak. Többség-ben voltak a zárt református közösségek az ország keleti fe-lén és Erdélyben. A 18. században a helyenként még bontat-lan tömbreformátusság létezett a Tiszántúlon, itt a rendel-tetése szerint működő iskola miatt szükségtelen volt külön vallásoktatás, kiscsoport, vasárnapi iskola. A serdülő észrevétlenül belenőtt a gyülekezetbe, mikorra úrvacsorázhatott.

Gyakorlatnak és teológiai vélekedésnek azonban
változnia kellett a politikai és vallásügyi
helyzet romlásával.

Fejedelmi példa

Keresztúri Bíró Pál (1604?—1655) Gyulafehérvárott kollégiu-mi tanárként a fejedelmi ifjak nevelője volt, majd pedig ud-vari prédikátor.[32] Ebben a tisztségben végezte Rákóczi Zsig-mond és György konfirmációs oktatását. Alkalmas tanulmá-nyi anyagot is ő állított össze számukra. Ebben a Heidelbergi Kátét vette alapul, de hitvitázó tételekkel tekintélyesen meg-bővítette. Feldolgozása körvonalazta a református ortodoxia teológiájának hazai változatát, vegyítve puritán vonásokkal is, ezzel munkája a kátémagyarázat módszertanában fontos kezdeményezésként értékelhető.[33] Ez a mintakötet megje-lent nyomtatásban előbb latinul,[34] majd magyarra fordítva.[35] A közvetlen vizsgaanyagot tartalmazó kiadvány nem magá-ban állott. Összefügg Keresztúri egyéb kiadványaival. Ezek további példatárat kínálnak oktatásmódjának elemzéséhez.

Ugyancsak Keresztúri munkásságának része volt Apafi Mihály konfirmációs felkészítése, ezért 1645-ben szintén ösz-szeállított a legfontosabb protestáns hittételekből egy három részes munkát, amely a közben kirobbant vitatkozások kö-

[32] Munkásságára lásd Dienes Dénes: *Keresztúri Bíró Pál* (1594?–1655). Sá-rospatak, 2001.

[33] Czeglédy Sándor: A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatai-nak története 1791-ig. In: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon.* Szerk. Bartha Tibor. Bp. 1965. 133–134. (Studia et Acta Ecclesiastica I.)

[34] *Christianus lactens* […], *quando tyrocinium Christianismi sui deposuerunt in in solemni examine, quod* […] *praemitti voluit administrationi Sacrae Coenae* […] Gyulafehérvár, 1637. RMNy 1674

[35] *Csecsemő keresztyen, mellyet* […] *Rákóczi György és Sigmond Istennek se-gítségéből,* […] *mikor igaz vallásokban való szép épületekröl abban az pro-bában bizonságot tennének, mellyet az Erdély országnak kegyelmes fejedelme az Ur Vacsorája elött kívánt hallani.* […] *melyre nézve ez ő nagyságok két fia másod nap az Ur Vacsorájához valo járulással az fejér-vári templomban legh elsöbenn hiteket megh pecsételték.* Gyulafehérvár, 1638. RMNy 1721

vetkeztében névtelenül látott napvilágot Apafi Mihálynak édesanyjához szóló ajánlásával.[36] Ennek az azonos módszerrel született munkának valószínűleg tartozéka volt egy ma már ismeretlen textuarium. Későbbi (vagy címében eltérő) változata a *Menyországnak kinyittatott egyetlen egy szoros kapuja* (hajdani nevén: *Szoros kapu*) című könyvecske.[37] Ebben az összefüggésben jelent meg a *Mennyei társalkodás* című imádságos könyv elveszett 1645. évi első kiadása Báthori Zsófi-ához szóló ajánlással. A műnek a 18. századi kiadásai őrizték a szerzőséget a címlapon, hozzáadva a végén azt, hogy *A mellyet egynéhány fejtegetésekben bésummált volt Keresztúri Pál 1645-ben*.[38]

Rangos példa az igényes felkészítés és a nyilvános vizsga. Illett követnie a valamire való egyházközségnek és prédikátornak a fejedelemségben és a református vidékeken. A fejedelmi udvarban kivételes feladatra, református keresz-tyén uralkodásra készülő ifjak tanulmányai csaknem felér-nek egy teológiai stúdiummal. Általánosságban ez nem tör-ténhetett így minden konfirmáción, de jelzi az elvárás ko-moly voltát. Ilyen példa is volt a debreceni Consistorium útkereső szándékai mögött. Ennek ellenére a nyilvános vizs-gálathoz és a katekizáláshoz — eddigi tudásunk szerint — sehol nem társult ünnepélyes, szabályozott avató (beiktató) szertartás a 18. század derekánál hamarább.

[36] *Az egesz kereztyeni vallasnak rövid fondamentomi* […] Gyulafehérvár, 1645. RMNy 2102

[37] Szintén textuarium, RMK I. 915 és RMK I. 1130; még a 18. században is terjedt kéziratos másolatok útján.

[38] Vö. Heltai János: *Még egyszer Apáczai „ismeretlen munkájáról". (Ki az RMK 1771 és RMK 1915 szerzője?)* In: MKsz 110 (1994). 74–77.

Konfirmálás a 19–20. században

A későbbi szertartás is rejteget feledett vagy értelmezésre in-tő mozzanatokat. A feltárást ösztönözze e néhány példa.

A *Pataki Ágenda* 19. század eleji változatának,[39] szintén van ilyen mozzanata. A Budai Zsinat (1791) közös liturgia készítésére vonatkozó határozatát valósítja meg a Tiszáninne-ni Egyházkerületben.

Nem szól konfirmációról, arról sem, hogy ez mikor történjék. A szertartás sorrendjét és részleteit sorolja ilyen cí-men: *Az Úri Sz. Vatsorával legelőször élni kívánó ker. kis-dedek' a'-hozvaló illendő elkészítésének formája.*[40] Első része vizsgakérdésekből és feleletekből áll. Nincs Miatyánk, Tízparancsolat és Hitvallás. A keresztségről elmondja, hogy a megkeresztelkedő fogadalmat tesz, „a' tsetsemő pedig a' maga keresztatyja és anyja által" (39). Az *admonitio* a keresztségkor elhangzott fogadalom megújítását és magukra vállalását tartalmazza. Előtte egy felelő gyermek elmondja az *Úr' Vatso-rája vétele után való könyörgést*, ezt is: „fogadást tészek ismét szent Felséged előtt […]" Kézrátétel nincs felhatalmazáskor sem, megáldáskor sem.

Vadas József és Nagy Péter *Ágendá*jában (1866) prédikációs vasárnapi istentisztelet végén, a hirdetések után következik a konfirmáció. „A pap a szószékben fenmaradván, a

[39] [Láczai Szabó József:] *Liturgia, vagy a' közönséges Isteni-tiszteletnek, és az arra tartozó némelly szent rendtartásoknak és foglalatosságoknak módja és formája. Készíttetett a' Tiszán-innen lévő Helv. Vallástételt követő Evangelica Magyar Ekklésiák' Szuperintendentziájának számára.* S. Patakon, Nyomtattatott Nádaskay András által. 1814. — [6], 109 lap. — 2. változatlan kiadása 1832. — Úrvacsorás része alig van kapcsolatban a Medgyesi Pál által szerkesztett *Pataki Ágendá*val (1658).

[40] 30–43. lap.

konfirmálandókat a vallás főbb pontjaiból a gyülekezet előtt kikérdezi." A 18. század végéig a szószékből történt az úrvacsora meghirdetése, a gyónó kérdések és a hitvallás elmondatása, valamint a feloldozás. Vizsga után elmondják az ifjak a *Hiszek egy Istent;* felelnek a lelkész kérdéseire (fogadalom). „A pap a szószékből leszáll, az ifjak pedig fenállva ez alkalomra készített éneket énekelnek." Ezt nem nevezi meg. Az alkalmi ének után az ifjakhoz intézett *adhortatio,* a gyülekezetnek való bemutatásuk, az értük imádkozásra felszólítás következik, végül gyülekezeti ének zárja a szertartást. A 20. század közepéig gyakori volt a leányok helyileg szokásos éneke (ezt a tanító vagy lelkész írta). Folytatta a szokást az *Erdélyi Ágenda* (1929) azzal, hogy a szertartásban itt az ifjaktól harmóniás éneket kívánt vagy legalább orgona nélküli éneklést. A szereztetési igék és beszéd után a meghívás az ifjak-nak szól, ekkor csak ők úrvacsoráznak (közben a gyülekezet énekelt). Más *Ágendá*k előbbre helyezik, ami itt a kommuniót követi: „Úrvacsora után az ifjak helyökből kijönnek, és az úrasztal körül letérdepelnek […] A pap az ifjakat meg-áldja."[41] Egyes alkalmakra a 18–19. századtól külön-külön alkalmi énekeket kívántak, közülük kevés éri el a korábbi hit-valló énekek szintjét. Énekes diákok addig is költöttek jeles napokra alkalmi éneket, tisztségük volt. Az egyházi év ha-gyományos himnuszainak és a zsoltároknak a kiszorítása új (racionalista) ízlésnek kedvező alkalmi (fordított) énekekkel — papköltők elburjánzó törekvéseként jelentkezett a 18–19. században. Az itt idézett ének (1837-ből) erre példa.[42]

[41] *Agenda: szertartási beszédek és imák, az Erdélyi Ev. Ref. Anyaszentegyház rendtartása szerint*. Kolozsvárott. 1866. 5–6.

[42] A *Credo, Pater Noster, Dekalogus* strófikus parafrázisként a 16. század közepétől minden énekeskönyvben megvolt. A katekizmusi énekek áttekintését itt mellőznöm kell.

Kolozsvár, 1837

♪ 146. zsoltár,
Áldjad én lelkem az Urat!

Egek' ura! Szállíts áldást
Az ifjúi seregre,
A' mostan tett szent fogadást
Kösd szorossan szívekre;
Ezt ők el-ne felejtsék;
'S lelkek' bűnbe ne ejtsék.

Légyenek ők szent házadnak
Igaz ékességei,
Vegyék környül hatalmadnak
Minden erősségei,
Hogy hívek maradjanak,
'S csak téged imádjanak.

Királyhágómelléki Egyházkerület (19-20. sz.)

♪ *Szép tündöklő hajnalcsillag*

Áldást kérünk, óh, nagy Isten!
Szent fogadást tett ma itten
Házadnak ifjú népe.
Felírva már fenn az égben,
Az örök élet könyvében
A szent frigy, melybe lépe:
Tárva már a
mennyország boldogsága

ő szívökben,
Tartsd meg, áldd meg
szent hitökben!

Kitől jön ránk minden áldás,
Legyen néked hálaadás,
Óh, szent, óh, véghetetlen!
Erős bástyánk, sziklavárunk!
Tartsd meg anyaszentegyházunk,
Hogy álljon rendületlen!
S arcra hullva,
leborulva,
halleluja zengjen itten:
Tartsd meg, áldj meg,
óh, nagy Isten![43]

1890-ben Mitrovics Gyula (1841–1903) foglalkozott elsőként a konfirmációval és történetével.[44] Ő is Kiss Gergely *Ágendá*ját ismeri legkorábbinak. Cáfolja Tóth Ferencet, aki a reformáció óta gyakorolt katekumenátust a 19. századi konfirmációval azonosnak vélte.

Tagadja azt is Mitrovics, hogy a keresztség kiegészítése a konfirmáció, amint a Zoványitól föntebb idézett meghatározás is tartalmazza. Áttekinti a 19. századi kátékat és ágendákat, a francia reformátusok 1884-ben megjelent énekes-

[43] Ez a 20. századi ének megvan a Királyhágómelléki Református Egyházkerület énekeskönyvében is (2001), változatlanul 219. sorszámú, és az úgynevezett „találkozós" énekeskönyvben (1996: 268). Backama-darasi Kiss Gergely *Ágendá*ja elsőnek nevezett meg énekeket szám szerint.

[44] *A confirmatio. Liturgikai tanulmány; folytonos tekintettel e szertartásnak általános, különösen pedig magyar protestáns egyházunkban kimutatható történeti fejlődésére*. In: Protestáns Szemle 2 (1890). 404–427. — Illyés Endre rá nem hivatkozik tanulmánya terjedelmes szakirodalmi jegyzékében.

könyve nyomán, esetleges ajánlással, vázolja az ottani *Ágendá*t. Az egyházi év és a szertartás iránt érzéketlen: „A kézrátétel szertartása ellen lehetne ugyan kifogást tennünk, minthogy azonban az egészet puszta ceremoniának tekintjük […] nem látjuk át, hogy az valakit tévedésbe ejthetne [...]". A liturgikus hagyomány elvetésével arányosan nőtt meg nála is az alkalmiság igénye: „csak sajnálnunk lehet, hogy most használatban levő énekes könyvünkben teljesen hiányoznak az ilyen célokra alkalmas énekek." Ilyet az erdélyi énekeskönyvben találunk, ebből láttunk föntebb példát.

Mitrovics módjára egyes protestánsok minden ceremóniát lenéztek, tiltottak. Példájukból okulva képesek leszünk-e szertartás, rítus, liturgia újraértékelésére? Napjainkban intenek az üzlet, gazdaság, szervezés, hit kapcsolatát kereső szakkönyvek, például ilyen fejezetcímmel: „A liturgia munkánk forrása és csúcspontja."[45] Újraértelmezés és hagyományőrzés nem ellentétes. Ennek jegyében lehet elszánnunk magunkat rég esedékes módosításokra, ó és új előhozására, kényes kérdések megválaszolására. Ne mérsékeljük-e a szertartás tanító és vizsgáztató jellegét? (Ez megterheli a református rendet.) Ne válasszuk-e külön a vizsgáztatást? Ne mélyítsük-e el az ünnepélyes aktus jelképességét? Úrvacsorás szertartásunk prédikációs főistentisztelet *függeléke* pfalzi gyónó szertartással. Helyes-e ezt még tovább bonyolítanunk vizsga, kézrátétel és megáldás közzézsúfolásával? Helyesebb külön istentiszteletet szentelnünk ennek, mikor a *cselekmény* illendően hangsúlyos, a jeles alkalom igazán ünneplés.

[45] Helen J. Alford O.P. – Michael J. Naughton: *Menedzsment, ha számít a hit. Keresztény társadalmi elvek a modern korban.* Bp. 2005. 213–227.

Miért *szimbólikus?*

Első egységes és hivatalosan elrendelt liturgiás könyvünk bevezetése óta a *szimbólikus* istentiszteletekhez soroljuk a konfirmáció szertartását. Ez részben 19. századi irányzatok következménye *Istentiszteleti Rendtartás*unkban (1930). Addig ez az osztályozás nem jellemezte református nézeteinket. En-nek erénye és problematikája feldolgozatlan szaktudomá-nyosan és a református közvéleményben.[46] Ravasz *Ágendá*ja (1927) *Megáldási, felszentelési és beiktatási szertartások* fejezetcí-met választott. Ezek sorában miért és milyen értelemben szimbolikus ifjaink beavató, felhatalmazó szertartása?

Szántszándékkal vagy akaratlanul ez a *szentség* problémája. A *sákramentom* szóról kérdezi ez káté is a vizsgázót, 'jel, pecsét, zálog' értelmet vár válaszul; elhatárolódásként ide-gen szót használunk őseink módjára ma is. Így érthető a

[46] „A 19. századra a konfirmáció gyakorlata tipikusan nagykonstantini vonásokat hordozott: benne gyülekezeti és társadalmi vonások keveredtek" (Pásztor János: *Liturgika. A magyar református istentisztelet múlt-ja, jelene és jövője a Szentírás világosságában.* Komárom, 2002. 210). — Lexikonbeli meghatározása a 19. század végén: „Konfirmázió, (confirmatio = megerősítés), a protestáns felekezeteknél az az egyházi szertartás, melylyel az ifjú keresztyéneket (konfirmándusok), kiket a lel-kész már előbb vallásos oktatásban részesített, s akik ez alkalommal hi-tökről nyilvánosan vallást tesznek, imádság kíséretében kézrátétel vagy kézfogás által a gyülekezet önjogú tagjaiul felveszi s egyúttal az úrvacsorája vételére is felhatalmazza. A kézrátétel vagy kézfogás a szentelt olajjal megkenés (bérmálás) helyett van, melyet a reformáto-rok elvetettek. Theológiai igazolását abban találja, hogy úgy tekintik, mint a keresztség kiegészítését. Konfirmáczióra csak a 12 évet betöltött gyermekek vehetők fel, de erre nézve minél magasabb életkor volna megszabandó." (Zoványi Jenő: *Theologiai ismeretek tára. Hazai és külföldi források alapján.* Mezőtúr, 1898. II. 281–282). — Az értelmezés kérdései sem ekkor, sem azóta nem jutottak nyugvópontra.

szimbólikus istentiszteletfajta elkülönítése. Erre Ravasz László a *szerző alkalom* szerinti *cselekmény* nyomán alkotott kategó-riát, felsorolva a középkori egyház szentségként meghatáro-zott alkalmait.[47] Alkalmiság szerint besorolni ezeket nem le-het, a homiliás (sákramentum nélküli) református főistentisz-teletbe nem illeszkednek; ezért a cselekmények jelképes voltát relatívizálva elhárítja a kísértést.[48]

„A konfirmáció nem fél sákramentum." Szertartásunk megoldatlanságát gyanútlanul kimondja ez az állítás 1998-as *Rendtartás*unkban.[49] Az örökölt probléma az ezredforduló változásai közepette új gondokkal társul.[50] A szentségek

[47] „Ha istentiszteletünk szerző alkalmát egy jelképes cselekmény fog-lalja egybe, szimbolikus istentiszteletet végzünk. Ebben is az Ige hir-detése a fő s maga az alkalom, a jelképes aktus, csak kiemeli, keretezi és konkrétizálja az Igét. Ilyenek a papszentelés, a konfirmáció, a házas-ságkötés megáldása és a temetés." *Ágenda*… 1927, 37.

[48] „A református kultusz szellemisége azt kívánja, hogy az Ige minél tisztábban, minél szellemibben jelenjék meg. A kultusz lényege azt kí-vánja, hogy a szellemi jelentések minél reálisabb formában jelenjenek meg. Ezt az antinomiát a református kultusz úgy oldotta meg, hogy csak olyan érzéki formát ismer el, amelyik a Jézus Krisztus gyakorla-tából maradt reánk és feltétlenül nélkülözhetetlen. Ilyen a sákramen-tumok cselekményei és a kézrátétel, mint a megáldás és felszentelés cselekménye, egyszóval a Szentlélek közlésének cselekménye. Minden egyéb szimbolum mellőzhető, mert nem nélkülözhetetlen, még ha az apostoli korszakban dívott is: például az exorcismus, a kenés, a com-munio utáni békecsók. Ez az oka annak is, hogy a református egyház az emblémákat sem kedveli […]" *Ágenda*, 27.

[49] *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása.* A Magyar Re-formátus Egyházak Tanácskozó Zsinatának kiadása, [Kolozsvár], 1998. 15.

[50] Napjaink megközelítése, a rítuselmélet *(rites de passage)* a serdülő és szülő aspektusából értelmezve a poimenikát és a liturgiát is értinti. Az ifjakkal *együtt* alkotott kísérleti istentiszteleten ének, szavalókórus, sza-xofonszóló, bibliai részletek dramatizált felidézése váltakozik, keres-vén, hogy „milyen konfirmációoktatásra és konfirmációs rítusra lenne ma

vitatása nem tisztult le, rég mindenik fél saját meggyőződé-sét ismétli. A baptisták különféle társadalmi formációk, viszonyok közötti (amerikai és szovjet rendszerben tapasztalt) hódítása is szemlélteti: a keresztség kérdése nyílt, hatnak a szokásos vagy kánonjogilag tisztázott formák mellett mások (nem szólva a görög szertartás változatairól). A protestáns felekezetek lefokozták a keresztség sákramentumát. Helyrebillentheti-e ezt a konfirmáció mai magyar református szokásrendje?

Nálunk a szülők és keresztszülők *helyettes* fogadalmát *gyermek* erősíti meg, *konfirmálja* a gyülekezet előtt, formáli-san kinyilvánítva hitvallásos meggyőződését; azaz e helyett elmondja a leckét.[51] Ennek kell-e történnie? Ha nem, miért kell emlegetnünk a fogadalom megújítását? Miért kell hangsúlyoznunk, hogy nem kiegészítése a keresztségnek a konfirmáció?[52] Nyilvános szertartás a vizsga akkor is, ha előbb ellenőrzik a hitismeretekből való elméleti felkészültséget. De az egyházszervezet is konfirmál: a csecsemőként keresztelt gyermeket fogadalma után más megerősíti. A helyi gyülekezet tisztsége az *admissio* (úrasztalához bocsátás) és egyház-jogi felhatalmazás *(declaratio, authorisatio)* kézrátétellel (*im-positio*

szükség?" Vö. Hézser Gábor: *Pásztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez. Elméletek és gyakorlati lehetőségek.* Bp. 2005. Bodó Sára: *Útkeresés konfirmációi gyakorlatunkban.* [1–12]. In: RE LVI (2004). 1/b3–4, 48–49, 3/b3–4, 96, 138–139, 185–186, 216–b3. [b= borító!] Bodó Sára: *A kereszteléstől a konfirmációig.* In: Collegium Doctorum. Magyar Református Teológia. III (2007). 120–126.

[51] Helyes kerülni, hogy az ifjú felsüljön, megszégyenüljön. Előre eldől, ki mit »felel«; de néhány betanult kérdés tekintsünk-e életre szóló döntésnek, próbatételnek és bizonyságtételnek? Felekezetről felekezetre tévelygő később megtértek vallják: a formális »konfirmálás« lelkiismereti válságba juttathat, akár istentagadásba sodorhat.

[52] Lásd például Kozma Zsolt: *Liturgika.* Kolozsvár, 2000, *passim.*

manuum), és hivatalos egyházi okirat átadása kézfo-gással.[53] Nem követelménye a konfirmációnak mint a bap-tista atyafiak bemerítkezésének, hogy a jelölt hitvalló életé-ről és a gyülekezetbe tartozásáról jó bizonyság legyen. Ez lehetetlen is, ha serdülőket konfirmálunk. A gyakorlatban nem követelmény a közjogi értelmű felnőtt (választójogi) kor. A konfirmált ifjú valójában *(de facto et de jure)* mégsem le-het teljes jogú (bár kiskorú) egyháztag, noha már úrvacsorá-val is él. Értékes a lelki ráhatás az érzékeny serdülőre. Ma-gyarázza ez a pásztori igyekezetet, hogy a konfirmáció tör-ténjék a kamaszkor elején. Ezzel a tanítvánnyá válás még egy életszakasszal későbbre tolódhat az *újabb (átvállalt) foga-dalom* után.[54]

Ma sok felnőttet keresztelünk, keresztelésük általában konfirmációval és első úrvacsorázásukkal összekapcsolva zárja katekumenátusukat. Ezáltal az ősegyház gyakorlatához közelítettünk. Ebből a szertartás újrastrukturálása eredhet. Gyülekezeteink és lelkészeink gyakorlatában ezt nem látjuk; a

---

[53] Szerkezete: (1) Kikérdezés, (2) Hitvallás és fogadalom, (3) Megerősítés kézrátétellel, (4) Felhatalmazás. — Vö. *Kis Ágenda a Magyarországi Református Egyház istentiszteleti rendtartásának rövidített kiadása. Magában foglalja az istentisztelet sorrendjét és kötött alkalmi részeit.* Bp. 1942. A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének kiadása.

[54] „A pietizmus a konfirmációt hitbeli döntésről való számadásnak tekinti". Pásztor János: *Liturgika…*, Komárom, 2002. 210. A népegyházi keretek eltűnése, egyházpótlékok és manipuláló politikai irányzatok miatt tekinthető-e függetlennek a konfirmáció és a gyülekezeti közösség hitvallása? Voltak megrázó beszélgetéseim valamelyik felekezetbe belekereszteltekkel. Tanultak, tudtak, jártak templomba, később rádöbbentek, hogy más a Jézusról való személyes tanúskodás. Mindegyikük új felekezetet keresett vagy talált, amelyről nem tudott konfirmálása, bérmálása idején, ott meggyökerezett. Ez nem a csecsemők keresztelése és a serdülők konfirmálása ellen szól, de a veszélyt, a féloldalas megoldás tényét ne tagadjuk.

konfirmácjó rendje ahány, majdnem annyiféle, értelmezése szabályozatlan. Van-e az *admittáló,* betagoló, megáldó cselekmény összetevői között tisztázott és szerves kapcsolat? Ezen múlik, hogy mi hogyan és mikor történjék.

Nem bibliai szerzés a konfirmáció, nem Jézus tanítvá-nyai kezdték, nem az ősegyház keretei között formálódott. Századokkal későbbi. Szerzés (alapítás) nélkül akkor alakult ki a bérmálás (ugyanaz, mint a konfirmálás), amikor általá-nossá vált a csecsemőkeresztség. A reformáció általános igé-nye volt az apostoli kor egyszerűségének folytatása. A 16. század ismeretei és értelmezése szerint. Vissza kell tehát pillantanunk arra az időre, mikor szertartás és tanítás elszakadt a bibliai kezdetektől, a keresztségtől elvált a konfirmálás. Mi-ért így kellett történnie? Az ősegyház szertartása nem folyha-tott a korábbi módon, amikor tömegesen keresztelkedtek meg az áttérők. Szükségből szinte kizárólagossá vált a csecsemőkeresztség. Elszakadt tőle s halasztódott a szemléletre szoktatás ünnepélyes lezárása. A bemerítéssel avató szertar-tás egyetlen jézusi szerzésű cselekménye szétvált két szent-ségre. Amíg évente merítették alá az arra éretteket, addig szülő, gyülekezet, tudós tanító nem gondolt jövendőben teljesítendő ígéretre s ennek megerősítésére. Teljes jogú, sákramentummal élő egyháztaggá minősült az, akit alámerítettek; előbb megállta a próbát, fölkészült. Hisz nem gyermek volt, és nem öntudatlan csecsemõ.

Áthidalható-e a szakadék? Reformátoraink szembesül-tek azzal, hogy többé nem merítik folyóvízbe a jelöltet, testét vagy fejét hintik meg; hite és erkölcse akkor próbálható, ha ifjúvá érik. Nem találtak jobb megoldást. Akik hitbeli érettség bizonyságát mutató életet követeltek, azoknak ragaszkod-niuk kellett a felnőttek kereszteléséhez. Akik elfogadták a gyermekkeresztség kialakult szokását, azok eltérően válaszoltak a szertartás felnőtt keresztségre szabott voltából adó-

dó problémáira, meg kelet és nyugat eltérő konfirmációs gyakorlatára. Az alámerítést (Luther ezt pártolta) meghin-tésre változtatták. Elfogadták bérmáláskor a kézrátételt (Bu-cer javasolta, Kálvin nem), az olajjal kenést (ez a keresztelés valójában) és a konfirmáció szentségét elutasították.

Jézus szerzése nem a tanítás és az egyházba fogadás meg a bemerítés elválasztására unszol. A konfirmálás másik sákramentumhoz, az úrvacsorához vezet. A bemerítéses avatásra érvényes a szereztetés. Ettől elválasztva nem valljuk sákramentumnak, de a másik sákramentumban való részesedés követelményéül szabjuk. Értelmezési tétovaság is oka, hogy mikor és milyen formájú a *Keresztség szentségében* csecsemőként részesülteknek az *Úrvacsora szentségében* való részesítése. Hazánkban sem reformáció korabeli a konfirmáció. Az evangélikus testvéreinknél még a mienknél is valamivel később nyerte el helyét és rendjét.[55] A mai református egyházi aktus könnyen válhat formális népszokássá, mint a keresztelési vendégeskedés és a templomi szertartás videózása.

A szertartás jövője és az egykori társadalom példája

Emberi jogaiban korlátozva fordult szembe a birodalmi egyházpolitikával Debrecen társadalmának képviseletében az

[55] Biró Anna: Evangélikus konfirmáció Pilisen. Egy hagyomány változásai. In: *Vallási Néprajz 12. Evangélikus múltunk — evangélikus jelenünk.* Bp. 2005. 205–217. Továbbá *250 éves a konfirmáció Magyarországon.* Szerk. Veres Emese-Gyöngyvér. Bp. 2006. In: *Vallási Néprajz 13. Tanulmánykötet.* Veres Emese-Gyöngyvér: *Ma leszek először házadban vendéged. Felnőtté válás a barcasági csángóknál.* Bp. 2005. Barcasági Könyvek 1. — A Doktorok Kollégiuma regionális konferenciát rendezett a konfirmációról Kaposvárott 2007. októberében. Előadásai megjelentek in: *Collegium Doctorum,* IV (2008) 135–161.

Egyháztanács. Elhatározta a szertartási újítást, munkálta a lelki, magatartási megerősítést. A konfirmálók felkészítésben az életük árán is vállalt helytállásra, hitvalló kitartásra serkentik a serdülőt. Eleink csak azért, mert régi, semmit nem tartottak jobbnak, helyesebbnek a maguk korában megszokottnál.

Nem egymagában zajlott a liturgikus nézeteket módo-sító folyamat, beleágyazódott egyházunk társadalmi és kegyességi próbatételébe. A 17. századból örökölt angolszász típusú pietizmus mellett szóhoz jutott az újabb, Halle és Jéna felől érkezett áramlat,[56] ez például Domokos Lajosra is hatott. Ő fordította Jean-Frédéric Osterwald (1664–1747) igen sikeres könyvét,[57] abban újszerű a konfirmáció értelmezése. Átalakult az istentiszteleti élet, a református közösségek helyzete és mindennapjai. A 18. század új kutatásokon ala-puló egyháztörténetét, kegyességének történetét még meg kell írnunk.[58]

Szertartás és ismeret, tanulás és megtérés, jelkép és sákramentális közösség akkor találhat egymásra, ha van oly társadalmat átfogó lelkiség, amilyen volt a 18. századi Debrecenben, mikor a konfirmációt beiktatták a gyülekezet nyilvános és ünnepélyes szertartásaként.

[56] Vö. Csepregi Zoltán: *Magyar pietizmus 1700–1756.* Bp. 2000. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 36.)

[57] *Traité des sources de la corruption qui règne aujourd'hui parmi les chréti-enes.* Amsterdam, 1699. Számos nyelvre lefordították.

[58] A hitvallások elkobzására, a remonstráns hatásokra, Osterwald könyveinek fordítására lásd Esze Tamás: *A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században.* In: *Studia et Acta Ecclesiastica* I. Bp. 1965. 169–203. Ennek az ígért jegyzetelt kötete nem jelent meg.

Hasonmás

és

átirat

Az András-templom és a Veres-torony
az *Ágenda* kiadása idején

(céhlevél részlete, rézmetszet,

Debrecen, 1788)

KEGYES OLVASÓ!

Minthogy az Urí Szent Vatsorával helyesen nem élhet, a' ki a' Keresztyén Vallásnak avagy tsak Fő-ágazatit, és az ö Istenhez és Felebarátihoz-való kötelességeit nem érti, és azoknak követésére magát el-nem szánta. Szükségesnek ítélték ezen *Reformata* Sz. Eklésiának Tanítói, és Elöljárói, hogy ez a' rövid és együgyü *Catechismus* azoknak számokra ki-botsáttassék, a' kik leg-elöször ki-vánnak az Ur Asztalához járúlni, kiváltképen a' kiknek módjok nem vólt, hogy az Oskolákban Keresztyéni Vallásokat elégendöképen meg-tanúlhatták vólna, hogy így mínekelötte e' Sz. Sákramentommal élni fognak, ezen *Catechismus*t jól meg-tanúlván, az ö Keresztyéni Hiteket Vallástételekkelis meg-bizonyíthassák. Követtük pedig e' részben több kivált Hazánkon kivül lévö *Reformata* Eklésiáknak kegyes szokásokat, és nevezetesen a' *Catechismus*t nagyobb részént azoknak *Liturgiá*jokból vettük. Ennek felette Tóldalékúl hozzá adtunk egy ezen alkalmatossághoz inteztetett *Elmélkedést* és *Imádságot*, mellyet irt N. Tiszt. *Superville Dániel*, a' *Roterodami* Frantzia Eklésiának nagy emlekezetü Prédikátora az Ur Vatsorájával-való helyes Élésröl irott Munkájában. Reményljük, hogy ezen Szent Igyekezetünk, minden Híveknek, és nevezetesen hüséges Szolga-Társainknak, a' mint illik, kedves fog lenni. Adja Isten, hogy sok Lelkeknek épületekre és Idvességekre szolgáljon.

Tiszántúli Református Egyházkerület

A' PRÉDIKÁTOR az elő-állítandó GYERMEKEKRE fordúlván ſzólhat illyen formán:

SZERELMES Fijaim (Leányim) *elő-állottatok ide a' végre, hogy az* URnak *Szent Vatsorájával-való élésre ſzabadoson botsáttathassatok. Mivel pedig Szent Pál Apoſtolnak intése ſzerént,* 1Kór. 11: 28,29. *Szükség minden embernek magát meg-próbálni, és úgy enni abból a' Kenyérből, és úgy inni abból a' Pohárból; Mert valaki méltatlanúl éſzik és iſzik, ö-magának kárhozatot éſzik és iſzik: annakokáért kéſzek vagytok-é ti arra, hogy itten az* ISTENnek *Szent Szine elött, és e' Kereſztyén Gyülekezet elött közönségesen meg-próbáltassatok?*

FELELET. Kéſzek vagyunk ISTEN' Kegyelme által.

PRÉDIKÁTOR. Imádkozzunk: *A' mi ſegedelmünk légyen az* ATYÁNAK, FIÚNAK, *és* SZENT LÉLEKNEK *Nevében? Ámen.*

Következik a' CATECHISMUS.

PRÉD. *Kinek hívnak Tégedet?*

FEL. Mondja-meg a' felelö maga a' Kereſzt-nevét.

PRÉD. *Ki adta néked ezt a' Nevet?*

FEL. Az én Szüléim és Kereſzt-Atyáim mikor engemet meg-kereſzteltettek.

PRÉD. *Mit fogadtak a' te Szüléid és Kereſzt-Atyáid mikor tégedet meg-kereſztel-tettek?*

FEL. Hogy ök engemet az igaz ISTENnek esméretiben és félelmében, a' Kereſztyéni Tudományban és Kegyességben fognak nevelni; hogy így az én Kereſztyéni Hitemröl és Vallásomról én magam-is ſzámot adhassak.

PRÉD. *Hát kötelesnek tartod-é magadat arra, hogy azt a' Kereſztyéni Tudományt hiddjed és valljad, és életedet-is a' ſzerént rendeljed?*

FEL. Igen-is: Mert az ISTENnek Nevébe, a' ki ATYA, FIU, és SZENT LÉLEK, meg-kereſzteltettem, és ekképen az ISTENnek ſzolgálatjára ſzenteltettem, és már ISTENnek Irgalmasságából arra az időre-is jutottam, a' mellyben az én Hitemet Vallás-tételemmel és Tselekedeteimmel-is meg-mutathatom.

PRÉD. *El-mondhatod-é hát a' Kereſztyén Vallásnak Fö-Agazatit?* FEL.

FEL. El-mondhatom: *Hiſzek egy Iſt:*

PRÉD. *Mitsoda nevezetes Igazságokat vallaſz te ebben a' Hitnek Formájában?*

FEL. ELÖSZÖR: Hogy az egy Iſteni terméſzetben három egyenlö, de megkülömböztetett Személyek vagynak, tudniillik: Az ATYA ISTEN, a' ki ezt az egéſz Világot ſemmiböl teremtette és igazgatja, és a' bünös emberi Nemzetségnek Váltságot kéſzített, a' FIU ISTEN, a' ki az El-válaſztottakért igaz emberi Teſtet és Lelket vett-fel, hogy azokat az ö Halála által az örök kárhozattól meg-váltana, és nékiek büneiknek botsánatját, és örök Idvességet ſzerezne; a' SZENT LÉLEK ISTEN, a' ki a' Meg-váltattakat Ujá-ſzüli, Megſzenteli, és az Idvességre meg-örzi.

MÁSODSZOR: Hogy ezenn a' Világon vagyon az ISTENnek Népe és Orſzága, a' mellyet Kereſztyén Anyaſzentegyháznak hívunk, a' mellynek igaz és élö Tagjának kell lenni, valaki idvezülni akar.

HARMADSZOR: Hogy a' Teſtnek halála után-is a' Lélek meg-marad, és az utólsó Napon, azon Teſttel ismét egyesíttetvén, az egéſz ember fel-támad,

Utóljára: Hogy az utólsó Napon az Isten az ö Fija a' Kristus által minden embereket meg-fog ítélni, és az igaz Híveket mind Teſteſtöl és Lelkeſtöl az örök Bóldogságba bé-viſzi; a' Hitetleneket pedig az Ördögökkel együtt az örök Kárhozatra küldi.

Préd. *Szerelmes Fiam,* (Leányom) *elég-é tenéked az Idvességre, hogy ezt a' Tudományt csak hiddjed és valljad?*

Fel. Nem elég: hanem ſzükség, hogy életemet-is ahoz illendöképen az Isten' Törvénye ſzerént intézzem, a' mint erre a' Szent Kereſztség által köteleztettem-is.

Préd. *Melyik az ISTENnek Törvénye?*

Fel. A' TizParantsolat: *Én vagyok*; 's a't.

Préd. *Mitsoda kiváltképen való dolgokat tanúlſz te a' Tiz-Parantsolatból?*

Fel. Az én kötelességemet, a' mellyel tartozom mind az Istennek, mind pedig az én Felebarátimnak.

Préd. *Mivel tartozol az ISTENnek?*

Fel. Hogy egyediil ö-benne hiddjek, ötet féljem és ſzeressem, tellyes ſzívemböl, és minden erömböl; hogy egyedül csak ötet imádjam, még pedig a' ſze-

a' ſzerént, a' mint ö Felsége parantsolta, hogy ötet imádjuk, nem pedig az emberektöl találtatott mód ſzerént; hogy mindenben ö-néki hálákat adjak, egyedül ö benne bízzam, és ötet ſegítſégül hívjam, az ö Szentséges Nevét, és Beſzédét félelemmel és tiſztelettel végyem, és életemnek minden idejében ö-néki ſzolgáljak, és az ö akaratját tselekedjem.

PRÉD. *Hát Felebarátodnak mivel tartozol?*

FEL. Hogy én ötet ſzintén úgy ſzeressem mint magamat, és így valósággal és ſzín-mutatás nélkül. És hogy minden emberekkel akképen tselekedjem a' mint kívánom, hogy ök én-velem tselekedjenek. Nevezetesen (1.) hogy Szüléimet ſzeressem, betsüljem és ſegítsem; hogy a' Királyhoz és annak Tiſzt-Viselöjihez tiſztelettel és engedelmességgel légyek; hogy minden Elöljáróimnak, Lelki-Páſztorimnak, és akármelly Uraimnak engedelmeskedjem, ſöt mind azokhoz, valakik én nálam fellyebb-valók és jobbak, alázatossággal és betsülettel légyek. (2.) hogy ſenkit ſem beſzédemmel, ſem tselekedetemmel

meg-ne ſértsek hanem minden dolgaimban hüséges és igaz légyek; hogy ſemminémü gyülölséget, haragot és gonoſz ſzándékot ſzívemben ne tartsak; (3) hogy mértékletes, józan, és tiſzta életet éljek. (4) hogy Kezeimet mások joſzágának el-ragadozásától és el-lopásától meg-tartóztassam; (5) hogy nyelvemet-is a' ſzitkozódáſtól, hazugságtól és rágalmazáſtól meg-örizzem; (6) Végezetre, hogy más ember jóſzágát ne kívánjam; hanem tiſztességes hívatalombéli munkámból éljek; és így az én Kereſztyéni kötelességemben mindennémü állapatomban és tellyes életemben el-járjak mind addig, míglen az Istennek tetſzeni fog, hogy engemet e' Világból ki-ſzólítson.

Préd. *Szerelmes Fijam,* (Leányom) *elégſéges vagy-é te magadtól mind ezeknek végbe-vitelére, és az Iſten' Tíz-Parantsolatinak meg-tartására?*

Fel. Épen nem vagyok: söt ellenben érzem a' magam tehetetlenségét, és a' bennem-való romlottságot; annakokáért ſzükségesnek tartom az Istennek kegyelmét arra, hogy ö nékie az ö

az ö akaratja ſzerént ſzolgálhassak; mellyet-is ö Felségétöl az én Könyörgésemben alázatosan kérek.

PRÉD. *Hát tudod-é miképen kell könyörögnöd?*

FEL. Meg-tanitott minket arra az UR Jésus KRISTUS ekképen: *Mi Atyánk:*

PRÉD. *Monddal világoson mit kérſz ISTENtöl ebben az Imádságban?*

FEL. Azt kérem, hogy az ISTEN a' mi Mennyei Szent ATYÁNK, a' ki minden Jóknak adója, adja énnékem, és mindnyájunknak azt a' Kegyelmet, hogy ö Felségét ſzentül tiſztelhessük, ö-nékie ſzolgálhassunk, és engedelmeskedhessünk úgy a' mint tartozunk. Továbbá azt kérem, hogy adja-meg minékünk mind azokat a' jókat, valamellyek nélkül Lelkünkre és Teſtünkre nézve ſzükölködünk; végezetre kérem, hogy ö minékünk kegyelmezzen-meg, és minden büneinket botsássa-meg; hogy minket mind Lelkünkre, mind Teſtünkre nézve tartson-meg minden veſzedelmekben, és mindennémü bünöktöl, gonoſzságoktól, minden Lelki-ellenségeinktöl, és az örök kárhozat-

zattól örizzen-meg. A' minthogy reménylem-is, hogy mind ezeket megfogja tselekedni az ö nagy Irgalmasságából, a' mi URunk Jésus KRISTUS' Érdeméért; a' mellybe-való bizodalmomból bé-rekeſztem Könyörgésemet e' ſzótskával: ÁMEN: Ugy légyen.

PRÉD. *Hány Sákramentomokat ſzerzett a' KRISTUS az ö Anyaſzentegyházában?*

FEL. Tsak kettöt: Ugymint a' Kereſztséget, és az URnak Szent Vatsoráját.

PRÉD. *Mit érteſz ezenn a' ſzón Sákramentom?*

FEL. Az ISTEN Kegyelmének ollyan külsö és látható Jegyeit és Petsétit, a' mellyeket önnön-maga a' KRISTUS rendelt a' végre, hogy a' kik azokkal helyesen élnek, az ISTEN' Kegyelme felöl, mint valamelly Záſogok által megerösſíttessenek.

PRÉD. *Hány réſzekböl álla' Sákramentom?*

FEL. Két réſzekböl, úgymint a' külsö látható Jegyböl, és a' belsö Lelki Kegyelemböl.

PRÉD. *Mitsoda a' külsö Jegy a' Kereſztségben?*

FEL.

FEL. A' Viz, a' mellyel meg-kereſz-teltettünk ATYÁNAK, FIÚNAK, és SZENT LÉLEKNEK Nevében.

PRÉD. *Mellyik a' belsö Lelki Kegyelem?*

FEL. A' bünöknek meg-öldöklése, és az Igazságra-való Uj-ſzületés, a' melly által mi a' kik terméſzettel bün-ben ſzülettettünk, ISTEN Fijaivá léſzünk.

PRÉD. *Mire köteleztetnek azok a' kik meg-kereſzteltettek?*

FEL. A' Bünön-való igaz bánatra, és a' Meg-térésre, a' mellyben a' bünröl le-mondanak, továbbá a' Hitre, a' mel-lyel bé-véſzik mind azokat, valamel-lyeket az ISTEN ígért és mondott.

PRÉD. *De miért kereſztelik-meg a' kis Gyermekeket, holott ök ezeknek végbe-vi-telére alkalmatlanok?*

FEL. Hogy az ö Szüléik és Kereſzt-Attyaik, annál inkább vígyázzanak arra, hogy a' kis Gyermekek a' Kereſztyéni Tudományban és Kegyességben nevel-tessenek; és hogy a' Gyermekek-is a' midön fel-nevelkednek, köteleseknek tartsák magokat lenni mind azoknak végbe-vitelére.

PRÉD. *Mi végre ſzerzette a' KRISTUS a' Szent Vatsorát?*

FEL. Az ö Halálának, mint egyſzeri Áldozatjának, és az által ſzerzett Jótetéményeinek hálaadással-való Emlegetésére és Hirdetésére.

PRÉD. *Mitsoda a' külsö Jegy az UR' Vatsorájában?*

FEL. A' Kenyér és a' Bor, a' mellyet az UR Jésus parantsolatjából véſzünk.

PRÉD. *Mitsoda a' jegyeztetett Dolog?*

FEL. Az UR Jésus meg-törettetett Teſte és ki-ontatott Vére, az-az az ö Halála, a' mellyel az igaz Hívek ebben a' Szent Sákramentomban Hit által valósággal egyesülnek.

PRÉD. *Mitsoda Lelki jókban réſzesülünk a' Szent Vatsorában?*

FEL. A' mi Lelkünk a' KRISTUS' Teſte és Vére által tápláltatik és meg-erössítetik az örök életre: valaminthogy a' a' mi teſtünk a' Kenyér és Bor által tápláltatik és meg-újíttatik.

PRÉD. *Mi kívántatik-meg azoktól, a' kik a' Szent Vatsorával akarnak élni?*

FEL. Hogy ök magokat meg-próbálják és meg-visgálják, ha értik-é ök a' KRIS-

Kristus' halálának titkát, ha bánják-é válójában és ſzívek ſzerént az ö megtett büneiket, és el-ſzánták-é magokat azoknak el-hagyására, és a' ſzent életnek követésére. Továbbá, ha vagyon-é ö bennek az UR Jésus Kristusba-való igaz Hit, és az ö Haláláért-való háládatosság; Végezetre, ha kéſzek-é arra, hogy minden emberekkel békeségben éljenek, és ö-nékiek meg-engedjenek, miképen a' Kristus-is meg-engedett minékünk.

Préd. *Hát Szerelmes Fijaim* (Leányim) *igéritek-é magatokat arra, hogy ebben az igaz Kereſztyéni Hitben igyekeztek mind végig meg-maradni?*

Fel. Igérjük az Isten' Kegyelme és ſegedelme által.

Végbe-menvén a' Catechizatio, *a' Prédikátor a' jelen lejendö Gyülekezetre fordúlván illyen formán ſzólhat:*

Kereſztyén Gyülekezet! meg-hallátok minémü valláſt tettek ezek a' Gyermekek, az ö Kereſztyéni Hitekröl, és Kötelességeikröl; annakokáért, mivelhogy az UR Jésus nem akarja, hogy

az illyen gyermekek meg-tíltassanak, hogy ö hozzája ne menjenek, mert illyeneké a' Mennyeknek Orſzága: minékünk-is hasonlóképen a' mi Keresztyéni Társaságunknak élö tagjainak kell ezeket esmérnünk, és azonn igyekeznünk, hogy ezek mi-velünk együtt naponként nevelkedjenek a' Kegyelemben, és minden Iſteni böltseségben és kegyességben.

Imádkozzunk ö érettek.

OH örökkévaló ISTEN, Atyánk az UR Jésus Krisrusban, búzgó hálákat adunk Szent Felségednek, hogy a' te Anyaſzentegyházadat, a' mellyet Szent Fijad Vérén meg-váltottál, mind ez ideig e' földön fenn-tartottad, és a' te Beſzéded és Kegyelmed által igazgattad, és terjeſztetted. Imé URam megújítottad mi-rajtunk-is ezen te irgalmaſſágodat, a' midön ezen mi Gyermekeinket a' te igaz esméretedre és az Idvesség útjának értelmére juttattad, és öket a' te Házadnak élö tagjaivá méltóztattad. Könyörgünk alázatosan

Szent

Szent Felségednek ö érettek, tartsd-meg öket mind végig a' te igaz esméretedben, félelmedben, és ſzeretetedben. Neveljed ö bennek naponként a' te Kegyelmedet, hogy mi-velünk együtt juthassanak a' Hitnek és a' Kegyességnek tökélletes mértékére. Tartsd-meg öket minden veſzedelmektöl és kísértetektöl; ha pedig Iſteni Szent Felségednek tetſzik, hogy az Igazságért háborúſágot és üldöztetést ſzenvedjenek, adjad akkoron nékiek a' te Szent Lelkednek bátorító, erössítö, és vígaſztaló Kegyelmét, hogy minden gyalázatot, kárvallást, ſöt még a' halált-is te éretted el-ſzenvedni kéſzek légyenek. Örizd-meg öket kegyelmesen minden gonoſztól, és te töled-való el-ſzakadáſtól; hogy így Kereſztyéni Pálya-futásokat el-végezvén, mehessenek-bé jövendöben a' te ſzent országodba. Hallgass-meg minket Idvezítö Szent Fijadért, a' mi URunk Jésus Krisrusért, Ámen.

Ezek után a' Prédikátor a' Gyermekekre fordúlván, tehet ö-hozzájok illyen forma intéſt:

Sze-

Szerelmes Fijaim, (*Leányim*) emlekezzetek-meg egéſz életetekben erröl a' ti Vallás-tételetekröl, és a' Kereſztyéni Szent életre-való magatok lekötelezéséröl, a' mellyet e' mai napon itten az Istennek Szent Színe elött, és e' ſzent Gyülekezet elött tettetek, és ezen ſzent Hitetekröl kéſzek légyetek minden ſzelídséggel meg-felelni, mind azoknak, valakik ti töletek ſzámot fognak kérni; örizzétek-meg ezen drága Kíntsetket, és meg-tagadván minden Iſtentelenséget, 's világi gonoſz kívánságokat, mértékletesen, kegyesen, és igazán éljetek e' jelen-való Világban. E' mellett ezen Hiteteket és Vallás-tételteket az URi Szent Vatsorával mind a' moſtan következendö ſzent Alkalmatossággal, mind ennekutánna-is gyakorta bizonyítsátok és erössítsétek-meg. A' Mindenható Istennek pedig, az ATYÁNAK, a' FIÚNAK, és a' SZENT LÉLEKNEK áldása légyen és maradjon ti rajtatok mind örökké,

Ámen.

Bé-

Bé-lehet rekeſzteni az egéſz *Actust* a' Népnek meg-áldásával, ollyan formán a' mint vagyon, 4*Mós.* 6: 24. és köv: v-seiben, vagy más formán.

Következik

Az ollyan Személynek magá-nos Elmélkedése, a' ki most akar leg-elsőben az UR Vatsorájával élni.

IDeje már hogy az én tulajdon Hitemből éljek. Bé-állottam az ISTENnel-való Szövetségbe a' Kereſztség által. De vallyon gondolkodtam-é arról ez ideig vóltaképen? Vallyon gondolhatom-é hogy az én Szüléim, és az én Kereſzt-Atyáim 's-Anyáim végbe-vittenek vólna mindeneket én helyettem? Vallyon gondolhatom-é hogy az én fejemre töltetett egynéhány tsepp viz megmoshatott vólna engemet minden büneimből, és tökélletesen egyesíthetett vólna a' Jésus KRISTUSsal? holott akkor lett ez a' dolog, a' mikor én többnyire minden értelem és okosság nélkül való vóltam. Gondolhatom-é mind ezeket? ha

ha tsak magam-is nem elmélkedem az én Kereſztségemnek titkáról, és magam meg-nem erössítem azt, a' mit az én Szüléjim, Kereſzt-Atyáim 's-Anyáim én helyettem fogadtak az Istennek? Szükſég azért hogy magam újítsam már meg az én Istenemhez való kötelességemet, és hogy magam tellyesítsem-bé azokat az Igéreteket, a' mellyeket mások én érettem és én helyettem az én kitsínységemben tettenek az én Istenemnek.

Oh én lelkem! ollyan dolog ez, a' mellyre te erös és ellene mondhatatlan okokkal köteleztetel. Nem a' ſzerént ítéltetel te már ez után, a' mit mások te éretted tselekedtenek; hanem a' te tulajdon életed és tselekedeteid ſzerént. Azt fogja már ez után az Isten kérdezni te töled: Mit hittél? Mit tselekedtél?

Betsületnek tartom e' Világon, hogy engemet valamelly dologra alkalmatosnak ítélnek már az emberek, hogy nem úgy bánnak már én velem mint gyermekkel. Hát vallyon mind örökké *gyermek légyek-é a' Kriſtusban, és tsak téjjel táplálltassam-é nem pedig erös eledelel?* Nintsen-é már ideje, hogy magam haſznomra for-

fordítsam az én idömet és okosságomat; még pedig abban a' dologban, a' melly leg-nagyobb ezenn a' Világon, tudniillik az én Idvességemnek Munkájában? Már sokan, a' kik én velem egy idösök arra kéfzítik magokat, hogy fzámot adjanak az ö Hitekröl, sokan meg-is elöztenek engemet. Hifzem az én Szüléim és Tanítóim fzintén olly fzorgalmatosok vóltanak az én oktatásomban, és már valamennyire értem-is annak a' Szent Vallásnak Fö-ágazatit, a' mellyben ISTEN' Kegyelméböl fzülettettem. Hát miért késném még-is tovább *ezt a' jó Vallás-tételt végbe-vinni a' fok Tanúbizonyságok elött?* Miért halafztanám még-is tovább a' Jésus KRISTUS fzolgálatjára adni magamat?

Eddig az én Kereſztyénségemet inkább tsak a' puſzta elmebéli gyakorlásban helyheztettem, mint fem az idvesféges Igazságoknak magamra-való fzabásában. Ideje már hogy meg-erösítsem az én Hitemet, és hogy hafznomra 's Idvességemre fordítsam mind azt, valamit eddig tanúltam. Ideje hogy magam kössek már Szövetséget az én ISTENe-

TENemmel az UR Vatsorájában, a' mellyet épen e' végre ſzerzett az én IDVEZÍTÖM. Imé el-kéſzíttetett az URnak Aſztala, oda járúlok azért én-is. Édes Atyám! Édes Anyám! Atyámfiai! Tanítóim! örök hálaadással tartozom tinéktek a' ti hüséges oktatáſtokért. De már *többé nem a' ti beſzédetekért hiſzek*, hanem azért, hogy magam fogom látni, esmérni és *kóſtolni*, *melly jó és melly edes légyen az UR*.

Meg-kell *emlékeznem az én Teremtömről az én Ifjúságomnak napjaiban*. Meg-emlékezem azért az én IDVEZÍTÖMRÖL-is, és az ö Haláláról, úgymint az én Idvességemnek Kútfejéről. Magam ſzeretem már az én IDVEZÍTÖMet. Ugyan-is: Vagyon énnékem ſzívem, a' mellyet ö kíván én tölem, ezt mondván: *Fijam adjad énnékem a' te ſzívedet*. Imhol vagyon azért az én ſzívem óh én IDVEZÍTÖM! Vedd-el azt én tölem, minekelötte e' Világ el-ragadná te töled. Hajtsad azt a' jobb réſzre. Mert talám a' világi és teſti dolgok már-is igen mélyen bé-hatottak abba, a' mellynek ſzomorú gyümöltseitöl méltán lehet félnem. Távozza-

vozzatok-el én tölem Gyermeki bolondságok, és adjatok helyt ezután a' nagyobb és ſzükségesebb dolgoknak. *Elég légyen már énnékem az én életemnek eddig el-múlt ideje.* Jobban kell vígyáznom ezután az én Érzékenységeimre, jobb rendbe kell ſzednem az én Indúlatimat, és egéſzen új életet kell élnem. *A' régiek el-múltanak, és ímé mindenek meg-újúltanak én bennem.*

Vallyon hát tovább-is Törvény és Régula nélkül éljek-é? ebben a' meg-nem határozott veſzedelmes Bizonytalanságban, hogy még ſe tégyek válaſztást e' Kettö között: Ha vallyon az ISTENnek ſzolgáljak-é vagy e' Világnak? Holott már-is ſokſzor el-ragadta a' Világ az én ſzívemet, minekelötte oda adtam vólna nékie. Már-is kezdette azt el-foglalni magának. Ideje azért, hogy meg-határozzam magamat. Ideje hogy valósággal fel-végyem magamra az én URamnak Igáját. Ugy vagyon óh én IDVEZÍTÖM! ímé a' te réſzedre állok, és olly erössen te hozzád kaptsolom magamat, hogy ſoha többé el-ne ſzakadjak te töled.

De

De vallyon nem igen idején ſzerzek-é ezzel bajt magamnak? Ah bizony nem! Mert ſoha nem lehet igen idején le-köteleznem magamat az én ISTENemhez. Szükség azért zabolában tartanom az én meg-vetzett Terméſzetemnek gonoſz Indúlatit. Hiſzem ſoha nem léſzek én ſzabadabb, mintha az én Tiſztemet tselekeſzem, és az én ISTENemet ſzolgálom. Nem lehet elég hoſzſzú az én egéſz életem arra a' Munkára, a' melly én elöttem vagyon. Félö hogy ha tovább halaſztom magamat az ISTENnek adni, igen késö léſzen; mert az én Indúlatim jobban-jobban eröt véſznek én rajtam, és az én meg-térésemnek munkája annál nehezebb léſzen. *Imé én a' bünben ſzülettettem* és már-is ſok bünöket tseleked-tem. Jere azért óh én Lelkem! Valld-meg, ſirasd-meg, és gyülöld-meg azokat a' te IDVEZÍTÖDnek Kereſzt-fája alatt. Jere, és ſzemléljed a' te Váltságodnak Titkát. Jere, és te-magadat a' te ISTENednek ſzolgálatjára egéſzen meg-határozván, végyed a' te IDVEZÍTÖDnek tehozzád-való ſzeretetinek Zálogát, Ámen.

Kő.

KÖNYÖRGÉS.

OH URam! melly kegyelmes vagy én hozzám, hogy már az én Ifjúságomban hívſz engemet magadhoz. Imé azért néked ſzételem az én életemnek 'sengéjét. Vedd-el azt én tőlem, és tselekedjed, hogy ez a' *'senge ſzentelje-meg* az én egéſz életemnek *folyását*, és hogy az én ſzívemnek 's ſzolgálatomnak ez a' néked adott elsö Ajándéka, ſzentelje-meg az én hátra lévö egéſz életemet és minden tselekedetimet.

Oh melly nagy Ditsöség énnékem, már ezután *a' Szenteknek Polgár Társává*, amaz *Uj Jérusálemnek Lakosává*, a' *Te Házadnak Tselédjévé*, a' *Te Fijaddá* (a' *Te* Leányoddá) lennem! és Te veled azon *egy Aſztalhoz* ülnöm. URam a' te ſzámodra ſzenteltettem én a' Kereſztség által, és az én Szüléimnek akaratjok által; de *Imé magam jövök már, hogy tselekedjem a' te akaratodat.*

Oh URam! éreztesd-meg én velem mind az én Kereſztségemnek, mind a' Kereſztyénségnek ezen második Petsétjének-is erejét, a' mellyel moſtan élni akarok.

rok. Tselekedjed óh én Istenem! hogy igaz hittel végyem azt, és hogy ezt a' Petsétet, a' mellyel most meg-petsételtetem, soha fel-ne bontsam.

Botsásd-meg az én Gyermekségemnek minden bolondságait, és az én Ifjúságomnak minden büneit. Moss-meg engemet az Eredendö bünnek motskától. Adjad URam, hogy az én Idvezítömnek Halálát az én Lelkemnek tellyes szeretetivel és háláadásával emlegethessem. Érzem ugyan magamban a' te szent szeretteted' Tüzének valamelly szikrájit; de mivel az én gyermeki indúlatim ottan-ottan meg-hidegítik és meg-fojtják azokat, ne engedjed URam, hogy ez a' szent Tüz én bennem el-aludjék. Gerjeszd-fel és gyújts-meg engemet jobban-jobban a' te Szent Lelkednek fúvallása által. *Imé vagyon akaratom a' jóra.* Tselekedjed URam, hogy ez az én elsö akaratom légyen állandó és változhatatlan, és hogy *hív lehessek te hozzád mind a' halálig*, Ámen.

Mi Atyánk;

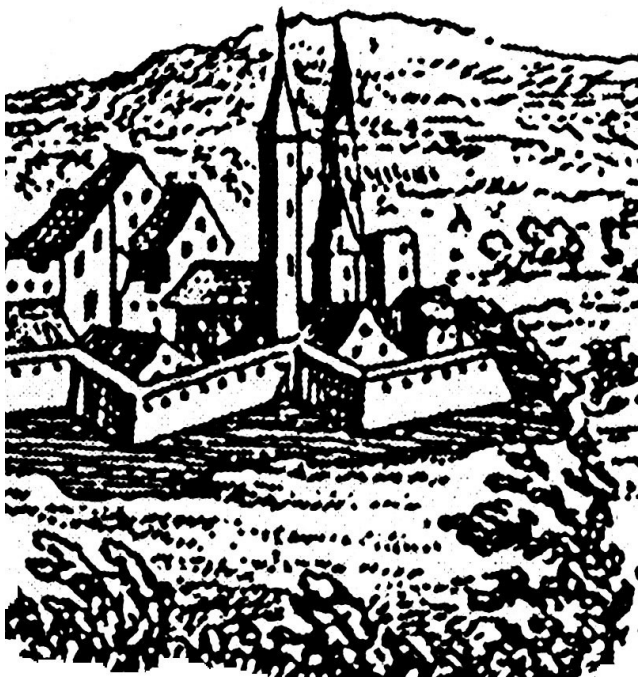
's a' t.

V É G E.

Az átírás szempontjai

Az átírásban |(3)|—|(24)| számmal utalok a hasonmás megfelelő lapjaira. Aki tehát a 18. századi helyesírás, illetve annak e könyvbeli használata iránt is érdeklődik, az egyes szavak eredeti írását megtekintheti a hasonmásban. A könnyebb olvashatóság kedvéért az átírásban általában a mai helyesírást és betűtípusokat alkalmaztam, de úgy hogy megtartottam a korabeli (föltehető) hangalakot, kivé-ve a sajtóhibát, a ma már zavaró eltérést és egyes rövidí-tések föloldását.

A Káté nyomdásza nem használ hosszú *ő*-t és *ű*-t jelö-lő külön betűt, ezeket is rövid megfelelőjükkel írja, ezt a hiányt pótoltam. Ugyanakkor az átírásban meghagytam olyan szavak nagybetűvel való kezdését, amelyeket a mai helyesírás, de többnyire a régi sem így kezd, a Kátéban ez az értelmi kiemelést jelzi: *Ajándék, Alkalmatosság, Bóldogság, Cseléd, Dicsőség, Elmélkedés, Forma* ('hitvallás'), *Tudomány* ('tanúság, bizonyság'), *Gyülekezet, Halál, Hit, Hívek, Idvesség, Iga, Igazság, Igyekezet, Indúlat, Kárhozat, Kegyesség, Kenyér, Király, Kötelesség, Kútfő, Munka, Ördög, Pohár, Régula, Szent, Szín, Szövetség, Tisztviselő, Törvény, Újjászületés, Vallástétel, Világ, Zálog.* Hasonlóan meghagytam az egyházi tanítás kiskapitális betűtípussal szedett kulcsszavait: *ÁMEN, FIÚ, ISTEN, PRÉDIKÁTOR, SZENT LÉLEK JÉSUS KRISTUS;* az utóbbi korabeli ejtése (Jézsus Kristus) ellenére jobbnak tartottam a mai *JÉZUS KRISZTUS* írásmódot.

Az András templom és környékének ábrázolása (részlet) az egyik svájci diák emlékkönyvében, amelybe a debreceni tanárok is emléksorokat írtak, többek között Piskárkosi Szilágyi Sámuel

Petrus Dominicus Rosius à Porta (1734–1806), a tulajdonos 1752–1754 között tanult Debrecenben

Katekizmusi rövid oktatás

Azoknak számokra, akik legelőször akarnak
az ÚRNAK SZENT VACSORÁJÁVAL élni,
és azon Alkalmatossághoz
intéztetett

Ágenda.

Debrecenben nyomtattatott
Margitai János által
az 1751. esztendőben.

71

KEGYES OLVASÓ!

Minthogy az ÚRI SZENT VACSORÁVAL helyesen nem él-het, aki a Keresztyén Vallásnak avagy csak Főágaza-tit,[1] és az ő ISTENhez és Felebarátihoz való kötelességeit nem érti, és azoknak követésére magát el nem szánta, szükségesnek ítélték ezen *Reformata* Szent Eklézsiának Ta-nítói[2] és Előljárói, hogy ez a rövid és együgyű[3] *Katekiz-mus* azoknak számokra kibocsáttassék, akik legelőször kí-vánnak az ÚR Asztalához járulni, kiváltképpen akiknek módjok nem volt, hogy az Oskolákban Keresztyéni Vallásokat elégendőképpen megtanulhatták vólna, hogy így minekelőtte e Szent Sákramentommal élni fognak, ezen *Katekizmus*t jól megtanulván, az ő Keresztyéni Hiteket Vallástételekkel is megbizonyíthassák. Követtük pedig e részben több kivált Hazánkon kívül lévő *Reformáta* Eklé-zsiáknak kegyes szokásokat, és nevezetesen a *Katekizmus*t nagyobb részént azoknak *Liturgiá*jokból vettük. Ennek felette Tóldalékúl hozzá adtunk egy ezen alkalmatossághoz intéztetett *Elmélkedés*t és *Imádság*ot, melyet írt Nagytiszteletű *Superville Dániel* a Rotterdami Francia Eklézsiának nagy emlékezetű Prédikátora az ÚR Vacsorájával való helyes Élésről írott Munkájában. Reményljük, hogy ezen Szent Igyekezetünk minden Híveknek és nevezetesen hűséges Szolgatársainknak, amint illik, kedves fog lenni.

Adja ISTEN, hogy sok Lelkeknek épületekre és Idvességekre szolgáljon.

---

[1] legalább a fő tanításait, hitvallását
[2] lelkipásztorai
[3] egyszerű

|(3)| A PRÉDIKÁTOR az előállítandó GYERMEKEKRE fordúlván szólhat ilyen formán:

SZERELMES *Fiaim* (Leányim) *előállottatok ide avégre, hogy az ÚRnak Szent Vacsorájával való élésre szabadoson bocsáttathassatok. Mivel pedig Szent Pál Apostolnak intése szerént* (1Kor 1,28–29): *Szükség minden embernek magát megpróbálni, és úgy enni abból a Kenyérből, és úgy inni abból a Pohárból; Mert valaki méltatlanúl észik és iszik, őmagának kárhozatot észik és iszik: annakokáért készek vagytok-é ti arra, hogy itten az ISTENnek Szent Színe előtt, és e Keresztyén Gyülekezet előtt közönségesen megpróbáltassatok?*

FELELET:

Készek vagyunk ISTEN Kegyelme által.

PRÉDIKÁTOR:

Imádkozzunk: *A mi segedelmünk légyen az ATYÁNAK, FIÚNAK, és SZENT LÉLEKnek Nevében. Ámen.*

Következik a KATEKIZMUS.

PRÉDIKÁTOR:

Kinek hívnak Tégedet?

|(4)| *FELELET:*

Mondja meg a felelő a maga Keresztnevét.

PRÉDIKÁTOR:

Ki adta néked ezt a Nevet?

FELELET:

Az én Szüléim és Keresztatyáim, mikor engemet megkereszteltettek.

PRÉDIKÁTOR:

Mit fogadtak a te Szüléid és Keresztatyáid, mikor tégedet megkereszteltettek?

FELELET:

Hogy ők engemet az igaz ISTENnek esméretiben és félelmében, a Keresztyéni Tudományban és Kegyességben fognak nevelni; hogy így az én Keresztyéni Hitemről és Vallásomról én magam is számot adhassak.

PRÉDIKÁTOR:

Hát kötelesnek tartod-é magadat arra, hogy azt a Keresztyéni Tudományt higgyed és valljad, és életedet is a szerént rendeljed?

FELELET:

Igenis: Mert az ISTENnek Nevébe, aki ATYA, FIÚ és SZENT LÉLEK, megkereszteltettem, és ekképen az ISTENnek szolgálatjára szenteltettem, és már ISTENnek Irgalmasságából arra az időre is jutottam, amelyben az én Hitemet Vallástételemmel és Cselekedetimmel is megmutathatom.

PRÉDIKÁTOR:

Elmondhatod-é hát a Keresztyén Vallásnak Fő Ágazatit?

|(5)| *FELELET:*

Elmondhatom: *Hiszek egy Istenben…*

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda nevezetes Igazságokat vallasz te ebben a Hitnek Formájában?

FELELET:

ELŐSZÖR: Hogy az egy Isteni természetben három egyenlő, de megkülönböztetett Személyek vagynak, tudniillik: az ATYA ISTEN, aki ezt az egész Világot semmiből teremtette és igazgatja, és a bűnös emberi Nemzetségnek Váltságot készített, a FIÚ ISTEN, aki az Elválasztottakért igaz emberi Testet és Lelket vett fel, hogy azokat az ő Halála által az örök kárhozattól megváltaná, és nékiek bűneiknek bocsánatját, és örök Idvességet szerezne; a SZENT LÉLEK ISTEN, aki a Megváltattakat Újjászüli, Megszenteli, és az Idvességre megőrzi.

MÁSODSZOR: Hogy ezen a Világon vagyon az ISTENnek Népe és Országa, amelyet Keresztyén Anyaszentegyháznak hívunk, amelynek igaz és élő Tagjának kell lenni, valaki idvezülni akar.

HARMADSZOR: Hogy a Testnek halála után is a Lélek megmarad, és az utólsó Napon azon Testtel ismét egyesíttetvén, az egész ember feltámad.

|(6)| UTÓLJÁRA: Hogy az utólsó napon az ISTEN az ő FIA, a KRISZTUS által minden embereket meg fog ítélni, és az igaz Híveket mind Testestől és Lelkestől az örök Bóldogságba béviszi, a Hitetleneket pedig az Ördögökkel együtt az örök Kárhozatra küldi.

PRÉDIKÁTOR:

Szerelmes Fiam, (Leányom) *elég-é tenéked az Idvességre, hogy ezt a Tudományt csak higgyed és valljad?*

FELELET:

Nem elég: hanem szükség, hogy életemet is ahhoz illendőképpen az ISTEN Törvénye szerént intézzem, amint erre a Szent Keresztség által köteleztettem is.

PRÉDIKÁTOR:

Melyik az ISTENnek Törvénye?

FELELET:

A Tízparancsolat: *Én vagyok;* stb.

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda kiváltképpen való dolgokat tanúlsz te a Tízparancsolatból?

FELELET:

Az én kötelességemet, amellyel tartozom mind az ISTENnek, mind pedig az én Felebarátimnak.

PRÉDIKÁTOR:

Mivel tartozol az ISTENnek?

FELELET:

Hogy egyedül őbenne higgyek, őtet féljem és szeressem, teljes szívemből és minden erőmből, hogy egyedül csak őtet imádjam, mégpedig |(7)|aszerént, amint Ófelsége parancsolta, hogy őt imádjuk, nem pedig az emberektől találtatott mód szerént; hogy mindenben őnéki hálákat adjak, egyedül ő benne bízzam, és őtet segítségül hívjam, az ő Szentséges Nevét és Beszédét félelemmel és tisztelettel végyem, és életemnek minden idejében őnéki szolgáljak, és az ő akaratját cselekedjem.

PRÉDIKÁTOR:

Hát Felebarátodnak mivel tartozol?

FELELET:

Hogy én őtet szintén úgy szeressem, mint magamat, és így valósággal és színmutatás nélkül. És hogy minden emberekkel akképen cselekedjem amint kívánom, hogy ők énvelem cselekedjenek. Nevezetesen (1.) hogy Szüléimet szeressem, becsüljem és segítsem; hogy a Királyhoz és annak Tisztviselőihez tisztelettel és engedelmességgel légyek; hogy minden Előljáróimnak, Lelkipásztorimnak, és akármely Uraimnak engedelmeskedjem, sőt mindazokhoz, valakik én nálam feljebb valók és jobbak, alázatossággal és becsülettel légyek; (2.) hogy senkit sem beszédemmel, sem cselekedetemmel |(8)| meg ne sértsek, hanem minden dolgaimban hűséges és igaz légyek; hogy semminémű gyűlölséget, haragot és gonosz szándékot szívemben ne tartsak; (3.) hogy mértékletes, józan, és tiszta életet éljek; (4.) hogy Kezeimet mások jószágának elragadozásától és ellopásától megtartóztassam; (5.) hogy nyelvemet is a szitkozódástól, hazugságtól és rágalmazástól megőrizzem; (6.) Végezetre, hogy más ember jószágát ne kívánjam; hanem tisztességes hívatalombéli munkámból éljek; és így az én Keresztyéni kötelességemben minden-

némű állapatomban és teljes életemben eljárjak mindaddig, míglen az ISTENnek tetszeni fog, hogy engemet e Világból kiszólítson.

PRÉDIKÁTOR:

Szerelmes Fiam, (Leányom) *elégséges vagy-é te magadtól mindezeknek végbevitelére, és az Isten Tízparancsolatinak megtartására?*

FELELET:

Éppen nem vagyok: sőt, ellenben érzem a magam tehetetlenségét, és a bennem való romlottságot; annakokáért szükségesnek tartom az ISTENnek kegyelmét arra, hogy őnékie |(9)| az ő akaratja szerént szolgálhassak; melyet is Őfelségétől az én Könyörgésemben alázatosan kérek.

PRÉDIKÁTOR:

Hát tudod-é, miképpen kell könyörögnöd?

FELELET:

Megtanított minket arra az ÚR JÉZUS KRISZTUS ekképen: *Mi Atyánk…*

PRÉDIKÁTOR:

Mondd el világoson, mit kérsz ISTENtől ebben az Imádságban?

FELELET:

Azt kérem, hogy az ISTEN, a mi Mennyei Szent ATYÁNK, aki minden Jóknak adója, adja énnékem, és mindnyájunknak azt a Kegyelmet, hogy Őfelségét szentül tisztelhessük, őnékie szolgálhassunk, és engedelmeskedhessünk, úgy amint tartozunk. Továbbá azt kérem, hogy adja meg minékünk mindazokat a jókat, valamelyek nélkül Lelkünkre és Testünkre nézve szűkölködünk; végezetre kérem, hogy ő minékünk kegyelmezzen meg, és minden bűneinket bocsássa meg; hogy minket mind Lelkünkre, mind Testünkre nézve tartson meg minden veszedelmekben, és mindennémű bű-

nöktől, gonoszságoktól, minden Lelki ellenségeinktől, és az örök kárhozattól |(10)| őrizzen meg. Aminthogy reménylem is, hogy mindezeket meg fogja cselekedni az ő nagy Irgalmasságából, a mi URunk JÉZUS KRISZTUS Érdeméért; amelybe való bizodalmomból bérekesztem Könyörgésemet e szócskával: ÁMEN: Úgy légyen.

PRÉDIKÁTOR:

Hány Sákramentomokat szerzett a KRISZTUS *az ő Anyaszentegyházában?*

FELELET:

Csak kettőt: Úgymint a Keresztséget, és az ÚRnak Szent Vacsoráját.

PRÉDIKÁTOR:

Mit értesz ezenn a szón: Sákramentom?

FELELET:

Az ISTEN Kegyelmének olyan külső és látható Jegyeit és Pecsétit, amelyeket önnön maga a KRISZTUS rendelt avégre, hogy akik azokkal helyesen élnek, az ISTEN Kegyelme felől, mint valamely Zálogok által megerősíttessenek.

PRÉDIKÁTOR:

Hány részekből áll a Sákramentom?

FELELET:

Két részekből, úgymint a külső látható Jegyből, és a belső Lelki Kegyelemből.

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda a külső Jegy a Keresztségben?

|(11)| *FELELET:*

A Víz, amellyel megkereszteltettünk ATYÁNAK, FIÚNAK, és SZENT LÉLEKNEK Nevében.

PRÉDIKÁTOR:

Melyik a belső Lelki Kegyelem?

FELELET:

A bűnöknek megöldöklése, és az Igazságra való Újjászületés, amely által mi, akik természettel bűnben születettünk, ISTEN Fiaivá lészünk.

PRÉDIKÁTOR:

Mire köteleztetnek azok, akik megkereszteltettek?

FELELET:

A Bűnön való igaz bánatra, és a Megtérésre, amelyben a bűnről lemondanak, továbbá a Hitre, amellyel bévészik mindazokat, valamelyeket az ISTEN ígért és mondott.

PRÉDIKÁTOR:

De miért keresztelik meg a kis Gyermekeket, holott ők ezeknek végbevitelére alkalmatlanok?

FELELET:

Hogy az ő Szüléik és Keresztatyjaik annál inkább vígyázzanak arra, hogy a kis Gyermekek a Keresztyéni Tudományban és Kegyességben neveltessenek; és hogy a Gyermekek is amidőn felnevelkednek, köteleseknek tartsák magokat lenni mindazoknak végbevitelére.

PRÉDIKÁTOR:

Mivégre szerzette a Krisztus a Szent Vacsorát:

FELELET:

Az ő Halálának, mint egyszeri Áldozatjának, és az által szerzett Jótéteményeinek hálaadással való Emlegetésére és Hirdetésére.

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda a külső Jegy az ÚR Vacsorájában?

FELELET:

A Kenyér és a Bor, amelyet az ÚR JÉZUS parancsolatjából vészünk.

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda a jegyeztetett Dolog?

FELELET:

Az ÚR JÉZUS megtörettetett Teste és kiontatott Vére, azaz az ő Halála, amellyel az igaz Hívek ebben a Szent Sákramentomban Hit által valósággal egyesülnek.

PRÉDIKÁTOR:

Micsoda Lelki jókban részesülünk a Szent Vacsorában?

FELELET:

A mi Lelkünk a KRISZTUS Teste és Vére által tápláltatik és megerősíttetik az örök életre: valamint hogy a mi testünk a Kenyér és Bor által tápláltatik és megújíttatik.

PRÉDIKÁTOR:

Mi kívántatik meg azoktól, akik a Szent Vacsorával akarnak élni?

FELELET:

Hogy ők magokat megpróbálják és megvizsgálják, ha[4] értik-é ők a |(13)| KRISZTUS halálának titkát, ha bánják-é valójában és szívek szerént az ő megtett bűneiket, és elszánták-é magokat azoknak elhagyására, és a szent életnek követésére. Továbbá, ha vagyon-é őbennek az ÚR JÉZUS KRISZTUSba való igaz Hit, és az ő Haláláért való háládatosság; Végezetre, ha készek-é arra, hogy minden emberekkel békeségben éljenek, és őnékiek megengedjenek,[5] miképpen a KRISZTUS is megengedett minékünk.

PRÉDIKÁTOR:

Hát szerelmes Fiaim (Leányim) *ígéritek-é magatokat arra, hogy ebben az igaz Keresztyéni Hitben igyekeztek mindvégig megmaradni?*

FELELET:

Ígérjük az ISTEN Kegyelme és segedelme által.

---

[4] *ha*: 'vajon'

[5] *megenged*: 'megbocsát'

Végbemenvén a Katekizáció, *a Prédikátor a jelen lejendő Gyülekezetre fordúlván ilyen formán szólhat:*

Keresztyén Gyülekezet! Meghallátok minémű vallást tettek ezek a Gyermekek, az ő Keresztyéni Hitekről, és Kötelességeikről; annakokáért, mivelhogy az ÚR JÉZUS nem akarja, hogy |(14)|az ilyen Gyermekek megtiltassanak, hogy őhozzája ne menjenek, mert ilyeneké a Mennyeknek Országa: minékünk is hasonlóképpen a mi Keresztyéni Társaságunknak élő tagjainak kell ezeket esmérnünk, és azonn igyekeznünk, hogy ezek mivelünk együtt naponként nevelkedjenek a Kegyelemben, és minden ISTENi bölcsességben és kegyességben.

Imádkozzunk őérettek.

OH, örökkévaló ISTEN, Atyánk az ÚR JÉZUS KRISZTUSban, buzgó hálákat adunk Szent Felségednek, hogy a te Anyaszentegyházadat, amelyet Szent Fiad Vérén megváltottál, mind ez ideig e földön fenntartottad, és a te Beszéded és Kegyelmed által igazgattad, és terjesztetted. Ímé, URam, megújítottad mirajtunk is ezen te irgalmasságodat, amidőn ezen mi Gyermekeinket a te igaz esméretedre és az Idvesség útjának értelmére juttattad, és őket a te Házadnak élő tagjaivá méltóztattad. Könyörgünk alázatosan Szent Felségednek őérettek, tartsd meg őket mindvégig a te igaz esméretedben, félelmedben, és szeretetedben. Neveljed őbennek naponként a te Kegyelmedet, hogy mivelünk együtt juthassanak a Hitnek és a Kegyességnek tökélletes mértékére. Tartsd meg őket minden veszedelmektől és kísértetektől; ha pedig Isteni Szent Felségednek tetszik, hogy

az Igazságért háborúságot és üldöztetést szenvedjenek, adjad akkoron nékiek a te Szent Lelkednek bátorító, erőssítő, és vigasztaló Kegyelmét, hogy minden gyalázatot, kárvallást, sőt még a halált is te éretted elszenvedni készek légyenek. Őrizd meg őket kegyelmesen minden gonosztól, és tetőled való elszakadástól; hogy így Keresztyéni Pályafutásokat elvégezvén, mehessenek bé jövendőben a te szent országodba. Hallgass meg minket Idvezítő Szent Fiadért, a mi URunk JÉZUS KRISZTUSÉRT, Ámen.

Ezek után a Prédikátor a Gyermekekre fordúlván, tehet őhozzájok ilyen forma intést:

|(16)| Szerelmes Fiaim, *(Leányim)* emlékezzetek meg egész életetekben erről a ti Vallástételetekről, és a Keresztyéni Szent életre való magatok lekötelezéséről, amelyet e mai napon itten az ISTENnek szent színe előtt, és e szent Gyülekezet előtt tettetek, és ezen szent Hitetekről készek légyetek minden szelídséggel megfelelni, mindazoknak, valakik titőletek számot fognak kérni; őrizzétek meg ezen drága Kincseteket, és megtagadván minden Istentelenséget, s világi gonosz kívánságokat, mértékletesen, kegyesen, és igazán éljetek e jelenvaló Világban. E mellett ezen Hiteteket és Vallástételteket az ÚRi Szent Vacsorával mind a mostan következendő szent Alkalmatossággal, mind ennekutánna is gyakorta bizonyítsátok és erőssítsétek meg. A Mindenható ISTENnek pedig, az ATYÁNAK, a FIÚNAK, és a SZENT LÉLEKNEK áldása

légyen és maradjon ti rajtatok mindörökké,

Ámen.

|(17)| Bé lehet rekeszteni az egész *Actus*t[6] a Népnek megáldásával, olyan formán amint vagyon, 4Móz 6,24 és következő verseiben,[7] vagy más formán.

Következik

Az olyan Személynek magános Elmélkedése, aki most akar legelsőben az ÚR Vacsorájával élni.

IDEJE már, hogy az én tulajdon Hitemből éljek. Béállottam az ISTENnel való Szövetségbe a Keresztség által. De vajon gondolkodtam-é arról ez ideig vóltaképen? Vajon gondolhatom-é, hogy az én Szüléim, és az én Keresztatyáim s Anyáim végbe vittenek vólna mindeneket én helyettem? Vajon gondolhatom-é, hogy az én fejemre töltetett egynéhány csepp víz megmoshatott volna engemet minden bűneimből, és tökélletesen egyesíthetett volna a JÉZUS KRISZTUSsal? Holott akkor lett ez a dolog, amikor én többnyire minden értelem és okosság nélkül való vóltam. Gondolhatom-é mindezeket, |(18)| ha csak magam is nem elmélkedem az én Keresztségemnek titkáról, és magam meg nem erősítem azt, amit az én Szüléim, Keresztatyáim s -anyáim én helyettem fogadtak az ISTENnek! Szükség azért, hogy magam újítsam már meg az én ISTENemhez való kötelességemet, és hogy magam teljesítsem bé azokat az Ígéreteket, amelyeket mások énérettem és én helyettem az én kicsinségemben tettenek az én ISTENemnek.

---

[6] szertartási cselekményt
[7] az úgynevezett *áron*i *áldás* szavaival

Oh, én lelkem! Olyan dolog ez, amelyre te erős és ellene mondhatatlan okokkal kötelezteted. Nem a szerént ítéltetel te már ez után, amit mások teéretted cselekedtenek; hanem a te tulajdon életed és cselekedetid szerént. Azt fogja már ezután az ISTEN kérdezni tetőled: Mit hittél? Mit cselekedtél?

Becsületnek tartom e Világon, hogy engemet valamely dologra alkalmatosnak ítélnek már az emberek, hogy nem úgy bánnak már énvelem mint gyermekkel. Hát vajon mindörökké *gyermek légyek-é a Krisztusban, és csak téjjel tápláltassam-é nem pedig erős eledellel?* Nincsen-é már ideje, hogy magam hasznomra |(19)|fordítsam az én időmet és okosságomat; mégpedig abban a dologban, amely legnagyobb ezenn a Világon, tudniillik az én Idvességemnek Munkájában? Már sokan, akik én velem egyidősök, arra készítik magokat, hogy számot adjanak az ő Hitekről, sokan meg is előztenek engemet. Hiszem az én Szüléim és Tanítóim szintén oly szorgalmatosok voltanak az én oktatásomban, és már valamennyire értem is annak a Szent Vallásnak Főágazatit, amelyben ISTEN Kegyelméből születtettem. Hát miért késném mégis tovább *ezt a jó Vallástételt végbevinni a sok Tanúbizonyságok előtt?* Miért halasztanám mégis tovább a JÉZUS KRISZTUS szolgálatjára adni magamat?

Eddig az én Keresztyénségemet inkább csak a puszta elmebéli gyakorlásban helyheztettem, mintsem az idvességes Igazságoknak magamra való szabásában. Ideje már, hogy megerősítsem az én Hitemet, és hogy hasznomra és Idvességemre fordítsam mindazt, valamit eddig tanúltam. Ideje, hogy magam kössek már Szövetséget az én ISTENemmel |(20)| az ÚR Vacsorájában, amelyet éppen evégre szerzett az én IDVEZÍTŐM. Ímé, elkészíttetett az ÚRnak Asztala, oda járulok azért én is. Édes Atyám! Édes Anyám! Atyámfiai! Taní-

tóim! Örök hálaadással tartozom tinéktek a ti hűséges oktatástokért. De már *többé nem a ti beszédetekért hiszek*, hanem azért, hogy magam fogom látni, esmérni és *kóstolni, mely jó és mely édes légyen az ÚR.*

Meg kell *emlékeznem az én Teremtőmről az én Ifjúságomnak napjaiban.* Megemlékezem azért az én IDVEZÍTŐMről is, és az ő Haláláról, úgymint az én Idvességemnek Kútfejéről. Magam szeretem már az én IDVEZÍTŐMet. Ugyanis: Vagyon énnékem szívem, amelyet ő kíván éntőlem, ezt mondván: *Fiam, adjad énnékem a te szívedet.* Ímhol vagyon azért az én szívem, oh, én IDVEZÍTŐM! Vedd el azt éntőlem, minekelőtte e Világ elragadná tetőled. Hajtsad azt a jobb részre. Mert talám a világi és testi dolgok máris igen mélyen béhatottak abba, amelynek szomorú gyümölcseitől méltán lehet félnem. |(21)| Távozzatok el éntőlem Gyermeki bolondságok, és adjatok helyt ezután a nagyobb és szükségesebb dolgoknak. *Elég legyen már énnékem az én életemnek eddig elmúlt ideje.* Jobban kell vígyáznom ezután az én Érzékenységimre,[8] jobb rendbe kell szednem az én Indúlatimat, és egészen új életet kell élnem. *A régiek elmúltanak, és ímé, mindenek megújultanak én-bennem.*

Vajjon hát tovább is Törvény és Régula[9] nélkül éljek-é? Ebben a meg nem határozott veszedelmes Bizonytalanságban, hogy mégse tégyek választást e Kettő között: ha vajjon az ISTENnek szolgáljak-é vagy e Világnak? Holott máris sokszor elragadta a Világ az én szívemet, minekelőtte odaadtam vólna nékie. Máris kezdette azt elfoglalni magának. Ideje azért, hogy meghatározzam magamat. Ideje, hogy valósággal felvégyem magamra az én URamnak Igáját. Úgy vagyon, ó, én IDVEZÍTŐM! Ímé, a te részedre állok, és olly erősen tehoz-

[8] érzékeimre
[9] szabály

zád kapcsolom magamat, hogy soha többé el ne szakadjak tetőled.

|(22)| De vajjon nem igen idején szerzek-é ezzel bajt magamnak? Ah, bizony nem! Mert soha nem lehet igen idején leköteleznem magamat az én ISTENemhez. Szükség azért zabolában tartanom az én megveszett Természetemnek gonosz Indúlatit. Hiszem soha nem lészek én szabadabb, mintha az én Tisztemet cselekeszem, és az én ISTENemet szolgálom. Nem lehet elég hosszú az én egész életem arra a Munkára, amely én előttem vagyon. Félő, hogyha tovább halasztom magamat az ISTENnek adni, igen késő lészen, mert az én Indúlatim jobban-jobban erőt vésznek énrajtam, és az én megtérésemnek munkája annál nehezebb lészen. *Ímé, én a bűnben születtettem* és már is sok bűnöket cselekedtem. Jere azért oh, én Lelkem! Valld meg, sirasd meg, és gyűlöld meg azokat a te IDVEZÍTŐdnek Keresztfája alatt. Jere, és szemléljed a te Váltságodnak Titkát. Jere, és te magadat a te ISTENednek szolgálatjára egészen meghatározván, végyed a te IDVEZÍTŐdnek tehozzád való szeretetinek Zálogát, Ámen.

|(23)|

KÖNYÖRGÉS.

OH, URam! Melly kegyelmes vagy énhozzám, hogy már az én Ifjúságomban hívsz engem magadhoz. Ímé azért néked szentelem az én életemenek zsengéjét. Vedd el azt én tőlem, és cselekedjed, hogy ez a *zsenge szentelje meg* az én egész életemnek *folyását*, és hogy az én szívemnek s szolgálatomnak ez a néked adott első Ajándéka, szentelje meg az én hátra lévő egész életemet és minden cselekedetimet.

Oh, mely nagy Dicsőség énnékem, már ezután a *Szenteknek Polgártársává*, amaz *Új Jéruzsálemnek Lakosává*, a *Te Há-*

zadnak Cselédjévé,[10] a *Te Fiaddá* (a *Te* Leányoddá) lennem! és Te veled azon *egy Asztalhoz* ülnöm. URam, a te számodra szenteltettem én a Keresztség által, és az én Szüléimnek akaratjok által; de *Ímé magam jövök már, hogy cselekedjem a te akaratodat.*

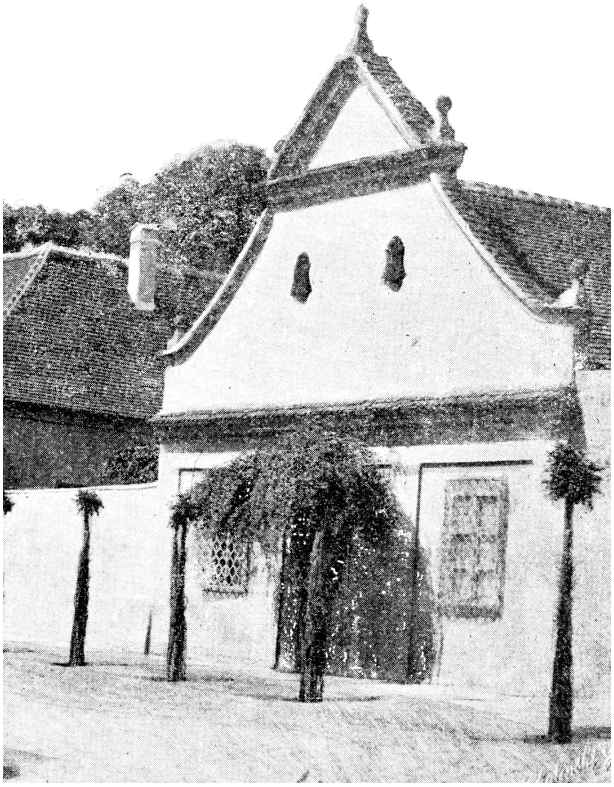
Oh, URam! Éreztesd meg én velem mind az én Keresztségemnek, mind a Keresztyénségnek ezen második Pecsétjének is erejét, amellyel mostan élni akarok.|(24)| Cselekedjed, oh, én ISTENem, hogy igaz hittel végyem azt, és hogy ezt a Pecsétet, amellyel most megpecsételtettem, soha fel ne bontsam![11]

Bocsásd meg az én Gyermekségemnek minden bolondságait,[12] és az én Ifjúságomnak minden bűneit. Moss meg engem az Eredendő bűnnek mocskától. Adjad URam, hogy az én IDVEZÍTŐMnek Halálát az én Lelkemnek teljes szeretetivel és háláadásával emlegethessem. Érzem ugyan magamban a te szent szereteted Tüzének valamely szikráit; de mivel az én gyermeki indúlatim ottan-ottan meghidegítik és megfojtják azokat, ne engedjed, URam, hogy ez a szent tűz énbennem elaludjék. Gerjessz fel és gyújts meg engem jobban-jobban a te Szent Lelkednek fúvallása által. *Ímé, vagyon akaratom a jóra.* Cselekedjed URam, hogy ez az én első akaratom légyen állandó és változhatatlan, és hogy *hív lehessek tehozzád mind a halálig,* Ámen.

Mi Atyánk;
stb.

V É G E.

[10] családtagjává
[11] Szét ne törjem, meg ne semmisítsem
[12] ostobaságait

A líciumos ház az ablak rácsára kapaszkodott és
fává nőtt líciumbokorral

(fénykép 1902-ből)

Utószó és nyelvészeti megjegyzések

Piskárkosi Szilágyi Sámuel (1719–1785) a korai magyar felvilágosodás, a református egyház és Debrecen történetének jelentős alakja. Sokoldalú tevékenysége és egyénisége részletesebben mégis legfeljebb néhány szakember előtt ismert, s a róla szóló szakirodalomban is nemegy tévedés van. A legtöbben a nevével akkor találkoznak, amikor Debrecenben a Nagytemplom és a Református Kollégium közelében a Fűvészkert és a Múzeum utca sarkánál lévő fává nőtt méretben természeti ritkaságnak tekinthető líciumfa (Lycium halimifolium) kerítésén az emléktáblát olvassák. Ez a líciumfával kapcsolatban egy, a református vallás debreceni meggyökeresedéséhez kötődő legendás történetről is megemlékezik, a szövege pedig így zárul: „A papi lakás, melynek ablakát beárnyékolta, 1764-ben épült Szilágyi Sámuel püspök számára, a Méliusz által lakott plébánia helyén. Az ablak előtt kis kert volt és abban nőtt a lícium". Szilágyi Sámuel életéről, munkásságáról az 1800-as évek elején Tóth Ferenc pápai teológiai professzor, később dunántúli református püspök és Kazinczy Ferenc is írt. Pályájának legjobb ismerője, több róla szóló tanulmány szerzője pedig Gáborjáni Szabó Botond, akitől egy Szilágyi-monográfia megírását is várjuk majd (előreláthatólag a Kollégium 475. évfordulójára).

Ez az *Utószó,* tekintettel Szilágyi Sámuel életének, tevékenységének kevésbé ismert voltára az eddigi szakirodalom alapján — de némileg önálló adatfeltárással is, elsősorban nyelvészeti, irodalmi vonatkozásokra kitérve — először ezt mutatja be röviden, majd pedig az itt közölt konfirmációs ágendához fűz néhány nyelvi szempontú megjegyzést.

Szilágyi Sámuel, Szilágyi Márton kollégiumi professzor fia már gyermekkorában kitűnt ritka tehetségével, 12 éves korában tanítóként (praeses) a görög, 14 évesen pedig a héber nyelvet tanította. Később, 1738-tól 1742-ig tartó németalföldi és svájci tanulmányútján nemcsak a különböző tudományágak (filozófia, fizika, teológia stb.) elsajátításában jeleskedett, hanem a testedzésben is (vívás, korcsolyázás, céllövés). Bernben egy alkalommal azt is megmutatta, hogyan ejt foglyot a magyar huszár. Sebesen utána nyargalt előreengedett fiatal tanítványának, s a kardját a szájába véve emelte át a nyeregből a sajátjába. Leidenben a neves hebraista, Schultens professzor arabul is tanította. Ő, aki Szilágyi apjának barátja és régi tanulótársa volt, egy levelében fiát a „természet remekének" nevezte: „Filius tuus Samuel, tuae meaeque deliciae, portentum istud naturae".

Még külföldről a hódmezővásárhelyi eklézsia hívta meg papjának, de Debrecen és a Kollégium úgy döntöttek, hogy professzornak hívják haza az 1742-ben újonnan szervezett ötödik professzori állásra a filozófia (a kísérleti fizika) és a görög nyelv katedrájára. Debrecenben először ő tanított kísérleti fizikát, s a kísérletek bemutatására alkalmas tantermet szintén ő tervezte. Tanítványa és tanszéki utóda, Hatvani István is nagyrabecsüléssel emlékezik meg róla. Szilágyi közben foglalkozott a könyvtár ügyeivel is, amelynek első igazgatója volt, a könyvtárépületet ugyancsak ő tervezte, és felügyelte annak munkálatait. Az oktatást segítendő több korszerű tankönyvet vezetett be, adott ki a retorika, a logika, a fizika, a filozófia és a teológia köréből, s gondoskodott klasszikus görög irodalmi művek megjelentetéséről is. A Kollégium talán legkiemelkedőbb professzorának, jó barátjának, Maróthi Györgynek korai halála (1744) után ő tanította a matematikát, a történelmet és a latin irodalmat is (a professzorok ek-

koriban általában még nem szakosodtak, szükségből is polihisztorok voltak). Tanártársaival együttműködve az 1745-ben beindított „poetica classis" tantervét-követelményeit ugyancsak ő fogalmazta meg. Édesapja halála után pedig neki lett utódja a teológia tanszékén. Professzor primariusként az egyházkerület főjegyzője is lett. 1758-ban viszont egy magánéleti vétség (adulterium) miatt lemondott hivataláról, s Bihardiószegen, majd Szatmáron lett lelkész. 1765-ben azonban visszahívták a Tiszántúli Egyházkerület püspökévé. Szilágyi az egyházkerület kormányzásában, felekezete érdekeit védelmezve püspökként szintén tevékenyen munkálkodott, s kivételes tudása, sokoldalú színes egyénisége továbbra is párját ritkította. Amikor II. József császár — még mint trónörökös — 1770 május 18-án Debrecenben járt, Szilágyival többször is találkozott, s a püspök igen megnyerte a tetszését, amiről Bécsben szintén megemlékezett. Kérésére a Nagytemplomot (a mai Nagytemplom elődjét) és a Kollégiumot is az ő vezetésével nézte meg, s Szilágyi mindig azon a nyelven (latinul, németül vagy franciául) adott okos és szellemes válaszokat a császárnak, amelyen a kérdések elhangzottak. Pedig a császár először épp azért hívatta Szilágyi Sámuelt a szállásán, a Fehérló vendégfogadóban, hogy édesanyja, Mária Terézia feddését tolmácsolva őt is kérdőre vonja, amiért egy királyi parancsra letartóztatott, szerzetét elhagyó bazilitát — aki a református vallásra tért, és családot alapított — Debrecenben szabadon engedtek. (Egyébként őt Szilágyi is bújtatta a hegyközkovácsi háza pincéjében.) Szilágyi azonban hosszas beszélgetésük során az alattvalói engedelmesség mellett a lelkiismereti szabadságra hivatkozott, s beszélt a protestánsok sérelmeiről is. Ennek a beszélgetésnek szintén lehetett szerepe abban, hogy a császár később kiadta a Türelmi rendeletet. II. József és Szilágyi Sámuel találkozásának el

is terjedt a híre, Teleki József gróf, koronaőr levélben érdeklődött felőle, s például naplójában feljegyezte Csokonai József, Csokonai Vitéz Mihály édesapja is, hogy „A Felséges II. JÓSEF… akkori Superintendens T. Szilágyi Sámuel Urammal discurálgatván" töltötte el többek között debreceni látogatásának napját (Csokonai emlékek. Összeáll., jegyz. Vargha Balázs Bp. 1960. 7). Csokonai „A méla Tempefői" című drámájában az I. felvonás III. jelenésében ugyancsak megemlékezik erről, amikor Rosaliával báró Sertepertinek magyar nyelvű irodalmi műveket magyaráztat, Voltaire „Henriás"-ának Péczeli József és Szilágyi Sámuel készítette fordításait is: „…Szilágyi pedig nem tsak trántsérozni tudott mindenek felett, hanem tüz esze lévén mindennémü tudományokban otthon vólt: mellyet az embereket eggy tekintetből itélő József meg is esmértt, meg is tisztelt, 's róla még idegen Országokon is meg emlékezett". Az előbbieket azért is idéztem, hogy a kritikai kiadás (Csokonai Vitéz Mihály. Színművek 1. Sajtó alá rend., jegyz. Pukánszkyné Kádár Jolán. Bp. 1978) három hibáját korrigáljuk. A Tárgyi és nyelvi magyarázatokban a Csokonai Józseftől vett fenti idézetben a *discurálgatván* szó után itt még a „személyesen is megismerte" szintén ott áll, ami azonban az eredeti szövegből, a naplóból hiányzik; a császári látogatás pontos dátuma pedig nem 1770. máj. 16., mint Csokonai József feljegyzésében is áll, hanem amint a többi forrás mutatja, május 18. Másrészt a színműben a *trántsérozni* szó aligha arra vonatkozik, miszerint „Szilágyi Sámuelről fenntartotta a hagyomány, hogy mesterien tudott húst szeletelni" (i. m. 285). Erről egyébként nincs is adatunk. G. Szabó Botondhoz hasonlóan úgy gondolom, a szó Szilágyi vívó tudására vonatkozhat. Kazinczy is említi Szilágyi-életrajzában: feltűnést keltett, hogy az ifjú professzor — aki Nagy Frigyes hadászati taktikáját is jól ismerte és

tudta magyarázni — a Debrecenben állomásozó katonaság tisztjeivel szintén jó kapcsolatot tartott. „Szilágyi megjelent a Generális' ebédjeinél… 's asztal után a' legügyesebbekkel kardot vont, 's markaikból kicsavarta, mint tanult Kardozó, a' fegyvert". Vagy esetleg még Szilágyinak a favágásban való jártasságára utalhat itt Csokonai. Erről Tóth Ferenc Szilágyi-életrajza emlékezik meg: „Olly ereje volt azomban, hogy probából vágott annyi fát egy pár óra alatt, mint a' nap számossa egész nap". II. József és Szilágyi találkozásának késői költői visszhangja pedig Oláh Gábor „A kollégium (Miniatürök 74.)" című versében tűnik fel:

„Ördöngős Hatvani itt szállt csatára
A butasággal. Császárt itt marasztal
Szilágyi Sámuel…".

Szilágyi 1772-ben agyvérzést kapott, amiből felépült ugyan, de a járása és a beszéde nehézkesebbé vált, s 1779-ben a Nagyvárad melletti hegyközkovácsi birtokára vonult vissza, és főleg innen irányította az egyházkerület ügyeit egészen 1785-ben bekövetkezett haláláig. A ma Romániához tartozó Hegyközkovácsiban is temették el.

Szilágyi Sámuelnak figyelemre méltó irodalmi munkássága is van. Írt verseket görögül, latinul és franciául, s fordított is. Munkái közül néhány meg is jelent. Például a Maróthi halálakor mondott gyászbeszéde (*Oratio Funebris*) Zürichben a „Musaeum Helveticum"-ban. Klopstock „A dán királyhoz" írt ódájának fordítását pedig életrajzához csatolva Kazinczy Ferenc posztumusz adta ki, s Weöres Sándor is bevette a „Három veréb hat szemmel" című antológiájának második kiadásába (Bp. 1982). „Az óda talán avult — eredetije és fordítása is —, de rendkívül finom és magasságos orgá-

numa él. Mondanivalója, bár egyszerű, mégis mintha fátyolon keresztül szűrődnék, csak többszöri elolvasás után érthető… Elfelejtődött? Rusztikusabb és aktuálisabb megnyilvánulások eltakarták? Gyakorlottabbak és erősebbek felülmúlták? Bizonnyal. A magas költészet másvilági suhogása ez, melyre méltatlan az emberi fül." — írja róla. Albrecht von Haller svájci német költő „Morgen Gedanken" (Reggeli dicséret) című versének fordítását pedig — két latin verse mellett, amelyek másik kettővel együtt 1828-ban a „Pallas Debrecina"-ban is megjelentek — Tóth Ferenc közli Szilágyi-életrajzában. (Ezt a „Világirodalmi lexikon" a költő magyar fordításai között nem tartja számon.) Magyarul valószínűleg ő kísérletezett először az aszklepiadeszi strófával. Kéziratban maradt verseinek, fordításainak, kritikai, tudományos dolgozatainak, prédikációinak a kiadására egyik fia, ifjú Szilágyi Sámuel készült, egy véletlen folytán azonban a kéziratokat — a piszkozatokkal együtt — elégették.

Szilágyi legismertebb munkája Voltaire „Henriade"-jának fordítása (Voltér úrnak Henriása magyar versekben). A IV. Henrik francia királyról írt s a tolerancia gondolatát hirdető eposzt Szilágyi élete utolsó éveiben fordította, befejezni már nem tudta, fia, ifjú Szilágyi Sámuel Bihar vármegye táblabírája, a bihari egyházmegye segédgondnoka rendezte sajtó alá, akinek magának is van irodalmi munkássága. Ő fordította le az eposzhoz Nagy Frigyes előszavát és a „Rövid summá"-t, a magyarázó jegyzeteket pedig Péchy Imre Bihar vármegye al- majd főjegyzője és Fazekas István bihardiószegi lelkész ültette át; s a mű végül is már Péczeli József fordítása után jelent meg 1789-ben Pozsonyban. A két fordítást — később is — többen összehasonlították, általában inkább a Péczelié lett a népszerűbb, de mindkettő figyelmet keltett. Csokonai „Az epopoeáról közönségesen" című tanulmányában

ezt írja róluk: „…Szilágyinak fentebb járók az ideái, fontosabbak a kinyomási, merészebbek a fordúlási; de amellett döcögőbbek nála a versek, törtebb a magyarsága, és az egész munkája a kényesebb füleknek kelletlenebb. Péczeli nyájasabb ideákkal él, de sokszor puha is, az ő kinyomási hellyesebbek, tisztábbak, de gyakran velőtlenek és üressek; periodusi önként omlók és gömbölyűk, de nagyon közelítnek a rhytmicussághoz, melly a vitézi poésist oskolai sorsra alacsonyítja; egész munkája ugyan tetszik, és a magyar nyelvnek kellemetességét magában hordozza, de térdei erőtlenek, bajnoki teste az ékesség mellett nem bír elég temérdekséggel. Szilágyi maga előtt tartotta Burbont és Voltért, Péczeli pedig a magyar olvasót és saját fordítását. Mindegyiknek van hibája, melly a másikban nincs meg; mindegyiknek van sok szép tulajdonsága, melly a másikban nem találtatik. Bezzeg ha egy olly lélek akadna, aki Szilágyinak a hathatósságát a Péczeli édes magyarságával felleresztvén, mind a kettőnek virtusát egy fordításban egyesítené: az adna ám munkát!”. Nemigen véletlen, hogy Csokonai a Tempefői említett helyén Rosaliával egy olyan erőteljes részletet mondat el a fordításból (a hetedik énekből a 49–61. és a 63–65. sorokat), amely az égitestek mozgásáról szól:

A’ roppant tzirkalmok ki mért közepekben,
Utjok ’s messzeségek nints nálunk rejtekben,
A’ nappal tsillagát Isten meg gyujtotta
Lángozó tengelyén el is inditotta.
A’ szép világosság forr ebből szüntelen,
Minden test eleven, hogyha e’ van jelen.
Körülte lebegő világok rendeit
Ki osztya nappalit éjjit ’s esztendeit.
Mind ezek meg tartják a’ nyomási törvényt
Eggymáshoz vonúlván kerengik az örvényt.

Szép renddel, 's eggymásnak segéd 's mérték lévén,
Kiki költsön adja fényét, költsön vévén…

Szám 's vég nélkül való világok; ö mutat
Végtelen üregbe mind ezeknek útat.
Fenn minden Egeken lakik Egek ura.

— (Szilágyinál: Ura)

Szilágyi eredeti szövegében a második sor zárójelben áll, így az első és a harmadik közvetlenebbül kapcsolódik, s még egy-két apró, főleg helyesírási-hangalaki eltérés van a két szöveg között. (A kezdet pl. *E'* nem *A'*. A Szilágyi-szöveg betételére a Csokonai kritikai kiadás jegyzetanyaga külön nem tér ki.) S az idézett részhez pedig a „Henriás"-ban a következő magyarázó jegyzet, „Világosító Jegyzések" csatlakoznak: „Már akár engedi-meg valaki, akár nem, a ' Nevvton Úr Attractióját (mely szerint ez a' Filosofus azt tanítja, hogy a' Testek egymást magokhoz húzzák) tsak ugyan igaz marad ez mindenkor, hogy az Égi Golyóbisok viszontag egymáshoz közelitvén, 's egymástól távozván, láttatnak egymást most magokhoz húzni, 's majd egymástól távozni". Tudjuk, Szilágyi Newtonra alapozva tanította a kísérleti fizikát, s Maróthi halála után a matematika részeként a csillagászatot szintén tanította. Pope egy Newtont magasztaló rigmusát le is fordította, amelyet Kazinczy 1790-ben közölt az Orpheusban:

„Setétre borult volt természet s törvénye,
Mond az Úr: légy Newton! S meglett a Nap fénye!".

— S nyilván az sem véletlen, hogy a Henriade-fordításokat vizsgálva Tóth Emőke 1933-ban – anélkül, hogy a Csokonai-idézetről tudna — a különben kritikával is illetett Szilágyi-fordítás szép részletei közül épp ezt emeli ki, „melyben

Voltaire a csillagrendszer leírását adja Newton alapján s ami az eredetinek is egyik legszebb része".

Kazinczy Ferenc, aki többször találkozott is Szilágyi Sámuellel ugyancsak igen elismerően ír róla. Mint a „Pályám emlékezeté"-ben visszaidézi, Sárospatakon már 16 éves diákként találkozott vele, aki bár megkritizálta első megjelent munkáját (Magyarország rövid földrajzát), de dicsérte igyekezetét, s további munkálkodásra biztatta. Kazinczyt olyannyira érdekelte ez a „páratlan nagyságú ember", hogy a fiától és az unokájától, ifjú Szilágyi Sámueltől és Szilágyi Lajostól kért felvilágosítások, kéziratok és saját emlékei alapján röviden az életrajzát is megírta: „Élete' megírásában nekem nem czélom Szilágyit, mint az Egyház' nevezetes férjfiját, festeni, hanem inkább mint szertelen erejű 's nagy tudományú férjfit, leginkább pedig mint nyelvünknek 's Literaturánknak eddig nem is igen ismért hősét". Elmondja például, hogy a Szabolcs megyei Bájon egy vendégségből hazáig kísérte, s Szilágyi egész reggelig elbeszélgetett vele. Biztatta a görög nyelv további tanulására, főleg Homérosz olvasására. Homérosz néhány helyét is elemezte, majd rátért latin, francia és német költőkre. Elmondta neki Haller (A dán királyhoz) és Horatius (O navis, referent…) egy-egy ódájának a fordítását is. Kazinczyt különösen az lepte meg, hogy Szilágyi időmértékes verselést fordít, mert az akkor még szokatlan volt, tehát ő az első magyar művelői közé tartozott. Kazinczy külön is kiemeli, hogy debreceni létére Szilágyi híve volt a nyelvújításnak. Egyszer, amikor Kazinczy Domokos Lajos debreceni főbírónál ebédelt, a vendégek közül többen gúnyolták a nyelvújítókat. Szilágyi azonban védelmezte az új szavakat, „'s megmondá, hogy azok, jók vagy nem, maradni fognak, mert reájok szükség van". A „Pályám emlékezeté"-ben szintén hasonlóan ír Szilágyiról. „De a tiszta

magyarság birtokában magát boldognak érző városnak [Debrecennek] az a szomorúsága vala, hogy kebléből látá kikelni már sokkal előbb superint. Szilágyi Sámuelt, ki tartalék ['fenntartás'] nélkűl hirdeté, hogy ha a nyelv emelkedni akar, szükség, hogy előbb romoljon". Ugyanitt megemlíti, hogy amikor 1779-ben gróf Brunszvik Antalt Bihar vármegye főispánjává iktatták Váradon, Budai László házánál Szilágyi Sámuellel együtt voltak vendégségben, s a társaságban „felmeredt fülekkel" hallgatta az „igen tisztafejű, s igen elmés… víg ember mély bölcsességeit". Közben azonban egyesek gúnyolódni kezdtek egy piaristának (Révai Miklósnak) a beiktatásra írt időmértékes versén. Szilágyi viszont megvédte azt, hangosan felolvasta, s gyönyörűnek mondta, „ha talán a harmadik disztichon igazító kezet kívánna is. — Amazok meg sem érték, hogy Szilágyi, kit csudáltak, nem kötődik; de midőn meleg magasztalásokra hallák fakadozni, midőn ez nekik kimondá, hogy a nyelvnek változnia kell, hogy szépen írhassunk, hogy minden nyelv így változott, midőn könyvek nyelvévé vált; nem tudák, a csudált tudományú ember jára-e rosszúl, vagy ők".

Az, hogy Szilágyi maga mennyire élt a nyelvújítás módszereivel külön és részletesebb vizsgálatot igényelne. A Haller-fordítás után — melyet Kazinczy kritikával és dicsérettel egyaránt illet (akárcsak a Henriás-fordításokat, amelyekről azért nem volt jó véleménye) — a *búskodik* szóra és a *danus*ból rövidített *dán*-ra hívja fel a figyelmet. Ifjú Szilágyi Sámuel a Henriás előszavában megjegyzi, hogy édesapja felhasznált az általános nyelvhasználatból már kiveszett (tehát régi vagy a nyelvjárásokban megmaradt) szavakat, kifejezéseket is. Ilyen lehet például a 'rész' jelentésű *falat* (Henriás 5. ének 280. sor), a 'szag' jelentésű *illat* (uo. 3/252) vagy a *megveti az ágyát* 'megalapoz, előkészít' (uo. 3/292) is. Szilágyi működése

a szűkebben vett nyelvújítás idejének a kezdetére esik, művein a nyelvújítás erősebb hatása nem is látszik, az azonban igen, hogy esetenként (mértékletes) újításokat, egyéni stilisztikai megoldásokat maga is alkalmazott, s a nyelvújítás gondolatától nem zárkózott el, azt szükségesnek tartotta.

A most újra megjelentetett (és szómagyarázatokkal is ellátott) konfirmációs ágenda tovább gazdagítja, árnyalja a Szilágyi Sámuel munkálkodásáról való képünket. Az *Ágenda* nyílván műfajánál fogva sem kapcsolódik a nyelvújításhoz, jelentősége pedig nem az eredetiségében, hanem a maga nemében való elsőségében és egykori széleskörű használatában van. A későbbi konfirmációs ágendák, igaz, nem ebből nőttek ki, nem erre támaszkodtak, de pusztán csak a nyelvi hagyományozódást tekintve is érdemes rámutatni, hogy ebben is vannak olyan szavak kifejezések, amelyek a korábbi, többnyire még a középkorra visszamenő egyházi nyelvhasználatból valók, s amelyek tovább öröklődtek a mai egyházi nyelvbe, a református istentiszteleti rendtartásba is. Például: *testestől és lelkestől*, *örök bóldogságba*, *szerelmes fiam (leányom)*, *higgyed és valljad*, *féljem és szeressem*, *teljes szívemből és minden erőmből* (6, vö. még 8, 9), *jegyeit és pecsétit* (10).

Felhasznált szakirodalom*

FEKETE Csaba: Piskárkosi Szilágyi Sámuel ismeretlen munkája. *Könyv és Könyvtár* 14(1985): 97–98.

G. SZABÓ Botond: Szilágyi Sámuel nyomtatott munkái és tankönyvkiadásai. *Könyv és Könyvtár* 13 (1982): 101–109.

G. SZABÓ Botond: Piskárkosi Szilágyi Sámuel (1719–1785). *Confessio* 1985/3: 59–65.

G. SZABÓ Botond (vál., szerk.*): A Debreceni Református Kollégium a „pedagógia századában".* A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények. Debrecen, 1996.

Istentiszteleti rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára. Összeáll. a Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Dr. Bartha Tibor… irányításával. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1985.

KAZINCZY Ferenc: Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' élete. *Tudományos Gyűjtemény* 8(1820): 93–104.

KAZINCZY Ferenc: Pályám emlékezete. /1831/1960. In: *Kazinczy Ferenc válogatott művei.* Első kötet. Sajtó alá rend. Szauder Józsefné. Vál., jegyz. Szauder József. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1960. 1–209. (Magyar Klasszikusok).

LENGYEL Imre: A svájci felvilágosodás és debreceni kapcsolatai. *Könyv és Könyvtár* 9(1973): 211–257.

* A szövegben jelölt több szépirodalmi forrást a szakirodalom-jegyzékbe nem vettem be. A szakirodalom (viszonylag) teljes felsorolására nem törekedtem.

MOLNÁR Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. A szerző kiadása. Budapest, 1939. 24–39.
NÉMEDI Lajos: *Adalék a XVIII. század magyar stílustörténetéhez (Péczeli és Szilágyi Henriade-fordítása).* Dr. Bertók Lajos kiadása. Debrecen, 1936. (A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének Dolgozatai. Különlenyomat a 13. számból.)
R. KISS István: II. József és Szilágyi Sámuel szuperintendens. *Protestáns Szemle* 27 (1915): 31–40.
TÓTH Emőke: *Voltaire Henriade-ja és a magyar irodalom.* Szeged, 1933. (Értekezések a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből. 10.)
TÓTH Ferenc: *Túl a' Tiszai Superintendentziában élt református püspökök élete.* Győr, 1812. 169–192.

A. Molnár Ferenc